

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО»

Навчально-науковий інститут психології та суспільних наук
Кафедра клінічної психології та психічного здоров'я

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Методичні рекомендації щодо виконання кваліфікаційної роботи магістра
для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності
С4 Психологія за ОПШ «Клінічна психологія»

Савенкова І.І. Венгер Г.С. Павлова І.Г. Кваліфікаційна робота магістра на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти: методичні рекомендації щодо виконання кваліфікаційної роботи магістра для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності С4 «Психологія» за ОПП «Клінічна психологія». Одеса, 2026. 72 с.

Автори:

Савенкова І.І., завідувач кафедри клінічної психології та психічного здоров'я державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», доктор психологічних наук, професор.

Венгер Г.С., доцент кафедри клінічної психології та психічного здоров'я Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», кандидат психологічних наук, доцент.

Павлова І.Г. доцент кафедри клінічної психології та психічного здоров'я Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», кандидат психологічних наук, доцент.

Рецензенти:

Карсканова С.В. завідувач кафедри психології Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова., кандидат психологічних наук, доцент.

Мартінова Ю.Ю. доцент кафедри клінічної психології та психічного здоров'я Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», кандидат медичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку на Вченій раді ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського».

Протокол № 10 від 26 лютого 2026 р.

УДК: 378.159.97/.98:[159.95:612.82]:[159.9.07+616.8-085.851

Методичні рекомендації складено відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 09.07.2018 року № 1/9-434 «Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення» та Положення про організацію самостійної роботи студентів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» від 26 червня 2020 року і містять опис вимог щодо виконання кваліфікаційної (магістерської) роботи, критерії оцінювання, зміст вимог щодо оформлення та захисту кваліфікаційної роботи. Призначені для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю С4«Психологія», які навчаються за ОПП «Клінічна психологія».

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ 1. ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ.....	5
1.1 Загальні положення.....	5
1.2 Організація процесу написання та захисту кваліфікаційної (магістерської) роботи.....	5
1.3 Наукове вивчення як основна форма наукової роботи	8
1.4 Загальна схема наукового дослідження.....	15
1.5 Складання плану роботи.....	16
1.6 Вивчення літературних джерел. Методи добору фактичних матеріалів і складання огляду літератури.....	17
1.7 Самоперевірка відповідності матеріалів роботи встановленим вимогам.....	21
Розділ 2. ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ РУКОПІСУ РОБОТИ.....	23
2.1 Композиція роботи.....	23
2.2 Рубрикація тексту.....	26
2.3 Мова і стиль магістерської роботи.....	27
Розділ 3. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ.....	29
3.1 Вимоги до змісту роботи.....	29
3.2 Загальні вимоги до оформлення роботи.....	30
3.3 Подання текстового матеріалу.....	32
3.4 Подання таблиць.....	33
3.5 Загальні правила цитування та посилання на використані джерела....	35
3.6 Оформлення списку використаних джерел.....	36
3.7 Правила оформлення додатків.....	36
Розділ 4. ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ.....	38
4.1. Критерії оцінювання кваліфікаційної (магістерської) роботи.....	38
4.2. Подання роботи на плагіат.....	40
4.3. Звіт запозичень.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	47

ВСТУП

Шановні здобувачі!

Ви розпочинаєте написання кваліфікаційної (магістерської) роботи, яка стане самостійним завершеним науковим дослідженням.

Одним із основних видів навчальних занять та науково-дослідницької роботи студентів в умовах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу є наукова робота як дієвий засіб підвищення якості підготовки спеціалістів та нарощення їх ключових компетенцій. Виконання наукової роботи спрямовано на активізацію творчого мислення студентів, ініціативності, самостійності та формування всебічно розвиненої особистості з інноваційним мисленням.

Проведення наукового дослідження цікава, але разом з тим, складна робота, яка вимагає вміння знаходити і аналізувати наукову літературу, планувати і проводити емпіричне дослідження, обробляти і інтерпретувати зібрані вами дані. Мета цих методичних рекомендацій - допомогти правильно організувати дослідження та грамотно оформити його результати.

Методичні рекомендації призначені для студентів денної та заочної форми навчання за спеціальністю С4 «Психологія» другого (магістерського) рівня, які навчаються за ОПП «Клінічна психологія». У методичних рекомендаціях представлені структура та основні етапи виконання кваліфікаційної роботи, а також правила її оформлення.

Сподіваємося, що методичні рекомендації допоможуть вам успішно впоратися з поставленими завданнями. Бажаємо успіхів в науковому пошуку і написанні кваліфікаційної (магістерської) роботи.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

1.1 Загальні положення

Методичні рекомендації розроблені на підставі Закону України «Про вищу освіту», Положення про організацію освітнього процесу у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», Положення про екзаменаційну комісію у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Положення про кваліфікаційні (магістерські) роботи на здобуття другого (магістерського) рівня у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського».

Кваліфікаційна (магістерська) робота - це випускова самостійно виконана науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем магістра, головною метою і змістом якої є наукові дослідження з новітніх питань прикладного характеру за профілем підготовки практичного психолога (психолога-реабілітолога).

Виконання та публічний захист кваліфікаційної (магістерської) роботи здобувачем вищої освіти (студентом) є обов'язковою складовою освітньо-професійної програми підготовки магістра за спеціальністю С4 «Психологія» другого (магістерського) рівня за ОПП «Клінічна психологія» та дозволяє виявити і застосувати поглиблені теоретичні та практичні знання, уміння, навички, загальні засади методології наукової та професійної діяльності практичного психолога, психолога – реабілітолога.

Написана студентом робота повинна відображати його здатність на основі здобутих знань до оригінального мислення та інноваційної діяльності; розв'язання складних задач і проблем у напрямку клінічної психології, що потребує оновлення та інтеграції знань; зрозумілі власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують; застосування нових підходів.

1.2. Організація процесу написання та захисту кваліфікаційної (магістерської) роботи

Здобувач самостійно (або за допомогою викладача кафедри) обирає тему кваліфікаційної (магістерської) роботи з переліку тем, затверджених на засіданні кафедри. Здобувач може запропонувати до включення у вказаний вище перелік свою тему з обґрунтуванням доцільності її дослідження. Науковий керівник роботи визначається кафедрою із числа науково-педагогічних працівників із ученим званням та/або науковим ступенем. Перелік тем робіт, закріплених за студентами, наукових керівників та рецензентів затверджується наказом ректора університету.

Після визначення наукового керівника роботи, студент повинен з'явитися до нього для погодження індивідуального плану роботи, заповнення завдання на магістерську роботу. Здобувач зобов'язаний з'являтися до наукового керівника впродовж усього періоду написання кваліфікаційної (магістерської) роботи у строки, визначені науковим керівником, з представленням написаних структурних частин роботи.

Завершена, оформлена належним чином та прошита кваліфікаційна (магістерська) робота повинна бути подана студентом науковому керівникові для написання висновку у визначений термін.

Завершена, оформлена відповідним чином та прошита робота, а також подання з висновком не пізніше ніж за 3 дні до початку захистів кваліфікаційних (магістерських) робіт в екзаменаційних комісіях мають бути надані на кафедрі. У поданні керівник роботи повинен охарактеризувати діяльність випускника під час виконання кваліфікаційної (магістерської) роботи. У разі надання негативного відгуку на кваліфікаційну (магістерську) роботу науковим керівником, такий відгук повинен бути розгорнутим і містити: обґрунтування актуальності теми, логічності і структури викладення й матеріалу, якості огляду та аналізу літератури, коректності посилань на наведені в тексті цитати інших авторів, коректності й обґрунтованості вибору методів дослідження, якості емпіричного матеріалу, коректності формулювання власних висновків, відповідності висновків меті та завданням роботи, якості оформлення роботи, апробацію результатів дослідження.

За результатами обговорення на засіданні кафедра ухвалює рішення про недопущення до захисту кваліфікаційних (магістерських) робіт студентів, які не виконали індивідуального навчального плану та/або не подали у встановлений термін підготовлену до захисту кваліфікаційну (магістерську) роботу.

Рецензування кваліфікаційної (магістерської) роботи проводять висококваліфіковані викладачі, які є фахівцями з певної спеціальності та працюють в інших закладах вищої освіти. Склад рецензентів затверджується на засіданні кафедри. Не дозволяється також призначення керівників випускних кваліфікаційних (магістерських) робіт для взаємного рецензування робіт.

Студент має право ознайомитися зі змістом рецензії на свою роботу не пізніше, ніж за день до захисту.

Кваліфікаційна (магістерська) робота із поданням голові екзаменаційної комісії щодо захисту кваліфікаційної (магістерської) роботи (Додаток В), письмовою рецензією, висновком кафедри про допуск студента до захисту передається секретарем у відповідну екзаменаційну комісію (далі - ЕК), у якій буде відбуватися захист роботи, не пізніше ніж за день до початку захистів кваліфікаційних (магістерських) робіт на поточній сесії. Також до ЕК подаються друковані статті студента за темою роботи, звіт подібності кваліфікаційної (магістерської) роботи, документи, що вказують на її практичне застосування тощо.

У визначений день студент повинен з'явитися для публічного захисту роботи.

При розробленні критеріїв оцінювання кваліфікаційної (магістерської) роботи, насамперед, ураховується її теоретичний рівень, наукову новизну та практичне значення.

За результатом захисту ЕК ухвалює рішення про оцінку знань, а також про присвоєння студентам кваліфікації та видачі дипломів (звичайного зразка чи з відзнакою) на засіданні комісії відкритим голосуванням більшістю голосів членів ЕК, які брали участь у її засіданні. За однакової кількості

голосів голос голови ЕК є вирішальним. Рішення ЕК оголошується студентам голова в усній формі у той же день, із занесенням результатів до протоколу засідання ЕК. Помилки та виправлення у протоколах не допускаються.

Повторний захист кваліфікаційної (магістерської) роботи з метою підвищення оцінки не проводиться.

У разі незгоди з оцінкою, студент може подати заяву чи скаргу з питань порушення прав або необ'єктивної оцінки голові ЕК, який їх розглядає та ухвалює відповідні рішення.

У разі невідповідності роботи визначеним вимогам, а саме:

якщо у визначені терміни науковому керівникові подана робота, яка не відповідає визначеним у цих Рекомендаціях вимогам щодо змісту чи форми кваліфікаційної (магістерської) роботи, та науковий керівник повертає роботу на доопрацювання;

якщо ж робота з позитивним відгуком наукового керівника надійшла несвоєчасно до рецензента, однак останній виявив, що вона не відповідає визначеним вимогам щодо змісту чи форми роботи, то рецензент пише рецензію на роботу, оцінюючи її негативно. Така робота допускається до захисту перед ЕК, яка з урахуванням особистого ознайомлення членів комісії з роботою, урахуванням оцінки роботи рецензентом та її захисту студентом ухвалює рішення більшістю голосів від складу комісії про її оцінку;

якщо у кваліфікаційній (магістерській) роботі виявлено плагіат. Відповідно до Закону «Про вищу освіту» особи, які навчаються в закладах вищої освіти, зобов'язані виконувати вимоги освітньої програми, дотримуючись академічної доброчесності, зокрема не допускати академічного плагіату. Плагіатом вважається оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих (оприлюднених) текстів інших авторів без відповідного покликання. При цьому, плагіатом є не лише текстуальні запозичення, зроблені без покликання, але й запозичення ідей (думок) інших науковців без посилання на джерела, у яких такі оприлюднені. Якщо у кваліфікаційній (магістерській) роботі виявлено науковим керівником, рецензентом чи членом ЕК плагіат, то залежно від того, на якому етапі був виявлений плагіат: на таку роботу пишеться негативний відгук науковим керівником з недопущенням роботи до захисту перед ЕК, або негативна рецензія рецензентом, або робота оцінюється незадовільною оцінкою екзаменаційною комісією (якщо плагіат був виявлений в ході захисту роботи).

Захист кваліфікаційної (магістерської) роботи на незадовільну оцінку:

Студенту, який отримав незадовільну оцінку за захист магістерської роботи перед ЕК, не присвоюється освітнього ступеня магістра та кваліфікації, не видається диплом і він відраховується з Університету Ушинського, з видачею академічної довідки встановленого зразка. У таких випадках ЕК ухвалює рішення про повторний захист роботи з доопрацюванням або написання роботи на нову тему, визначену випусковою

кафедрою. Вказане рішення фіксується у протоколі засідання ЕК. Такий студент допускається до повторного захисту магістерської роботи протягом трьох років після закінчення Університету. Якщо захищена робота отримала позитивну рецензію рецензента і ЕК ухвалила рішення про можливість повторного захисту роботи з доопрацюванням, то студент може захищати ту саму роботу, врахувавши висловлені зауваження. У разі наявності негативної рецензії, отримання негативної оцінки на захисті, ЕК ухвалює рішення про написання роботи на нову тему. Відбувається це у порядку:

Не з'явлення на захист кваліфікаційної (магістерської) роботи:

Якщо студент не з'явився на захист кваліфікаційної (магістерської) роботи в час роботи ЕК щодо атестації здобувачів вищої освіти без поважної причини, його відраховують з Університету. У протоколі засідання ЕК зазначається, що студент є неатестований у зв'язку з неявкою на засідання екзаменаційної комісії. Захистити кваліфікаційну (магістерську) роботу у такому випадку студент зможе за правилами, описаними вище.

1.3. Наукове вивчення як основна форма наукової роботи

Будь-яке наукове дослідження від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці здійснюється індивідуально. Проте можна визначити і деякі загальні методологічні підходи до його проведення, що прийнято називати вивченням у науковому сенсі.

Сучасне науково-теоретичне мислення намагається дійти до суті явищ і процесів, які вивчаються. Це стає можливим за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні і розвитку, тобто застосування історичного аспекту.

Відомо, що нові наукові результати і раніше накопичені знання перебувають у діалектичній взаємодії. Краще і прогресивне із старого переходить у нове і надає йому сили та дієвості. Іноді забуте старе знову відроджується на новому науковому підґрунті і набуває немовби другого життя, але в іншому досконалішому вигляді.

Вивчати в науковому сенсі – означає бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. У науці мало встановити якийсь новий науковий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, з'ясувати його загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Накопичення наукових фактів у процесі дослідження - завжди творчий процес, в основі якого лежить задум студента, його ідея. У філософському визначенні ідея являє собою продукт людської думки, форму відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не лише відображено об'єкт вивчення, але й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності. Ідеї народжуються із практики, спостереження навколишнього світу і потреб життя. У їх основі лежать реальні факти і події. Життя висуває конкретні завдання, але не завжди відразу знаходяться продуктивні ідеї для їх розв'язання. Тоді на допомогу приходить спроможність дослідника пропонувати новий, зовсім

незвичний аспект розгляду завдання, котре довго не могли вирішити за звичайних підходів до справи.

Нова ідея — не просто зміна уявлення про об'єкт дослідження шляхом строгого обґрунтування — це якісний стрибок думки за межі сприйнятих почуттями даних і перевірених рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незвичний, несподіваний результат, який надто розходиться з загальноприйнятими положеннями науки — парадигмами. При цьому отримання нових знань відбувається за такою схемою: парадигма — парадокс — нова парадигма. Можна стверджувати, що розвиток науки — це зміна відмінних парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження, котрий не можна логічно вивести із відомих теорій. Особливу роль тут відіграють інтуїтивні механізми наукового пошуку, які не ґрунтуються на формальній логіці.

Розвиток ідеї до стадії вирішення завдання звичайно здійснюється як плановий процес наукового дослідження. Хоча в науці й відомі випадкові відкриття, проте тільки планове, добре обладнане сучасними засобами наукове дослідження дає змогу розкрити і глибоко пізнати об'єктивні закономірності в природі. Згодом іде процес продовження цільової та загально ідейної обробки первинного задуму, уточнення, зміни; доповнення і розвитку накресленої схеми дослідження з використанням різних методів пізнання.

Метод — це сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретної задачі. Фактично різниця між методом і теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень.

У кожному науковому дослідженні можна виділити два рівні: 1) емпіричний, на якому відбувається процес накопичення фактів; 2) теоретичний — досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії).

Згідно з названими рівнями загальні методи пізнання можна поділити на три групи, грані між якими визначені приблизно: методи емпіричного дослідження; методи, використовувані на емпіричному та теоретичному рівнях; методи теоретичного дослідження.

Методи емпіричного дослідження

Спостереження — це систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта. Аби бути плідним, спостереження мусить відповідати таким вимогам:

- а) завчасному задуму (спостереження проводиться для певного, чітко поставленого завдання);
- б) плановості (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);
- в) цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, котрі викликають інтерес при дослідженні);
- г) активності (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси явища);
- д) систематичності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Спостереження як метод пізнання дає змогу отримати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. Емпірична сукупність утворює первинну схематизацію об'єктів реальності — вихідних об'єктів наукового дослідження.

Порівняння — це процес встановлення подібності або відмінностей предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Метод порівняння досягне результату, якщо виконуються такі вимоги:

а) можуть порівнюватися тільки такі явища, між якими можлива деяка об'єктивна спільність;

б) порівняння має здійснюватися за найбільш важливими, суттєвими (в плані конкретного завдання) рисами,

Різні об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їх порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном). У першому випадку звичайно отримують якісні результати (більше - менше, вище - нижче). Порівняння ж об'єктів з еталоном надає можливість отримати кількісні характеристики. Такі порівняння називають вимірюванням.

За допомогою порівняння інформація стосовно об'єкта здобувається двома шляхами:

а) безпосередній результат порівняння (первинна інформація);

б) результат обробки первинних даних (вторинна або похідна інформація).

Вимірювання — це визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Вимірювання передбачає наявність таких основних елементів: об'єкта вимірювання, еталона, вимірювальних приладів, методу вимірювання.

Вимірювання розвинулося з операції порівняння, проте воно — більш потужний і універсальний пізнавальний засіб.

Для точних наук характерним є органічний зв'язок спостережень та експериментів із знаходженням числових значень характеристик досліджуваних об'єктів. За образним висловлюванням Д.І. Менделєєва, «наука починається відтоді, як починають вимірювати».

Експеримент — це такий метод вивчення об'єкта, за яким дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних умов або використанню природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості.

Переваги експериментального вивчення об'єкта порівняно зі спостереженням такі:

а) у процесі експерименту можна вивчати явище «у чистому вигляді», звільнившись від побічних факторів, які затінують основний процес;

б) в експериментальних умовах можна дослідити властивості об'єктів;

в) повторюваність експерименту: можна проводити досліди стільки разів, скільки це потрібно.

Експеримент проводять у таких випадках:

при спробі виявлення раніше невідомих властивостей об'єкта;

при перевірці правильності теоретичних побудов;

при демонструванні явища.

У науковому дослідженні експеримент і теорія найтісніше взаємопов'язані. Всіляке ігнорування експерименту неодмінно призводить до помилок, тому всебічне розгортання експериментальних досліджень являє собою один із найважливіших шляхів розвитку сучасної науки.

Методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень

Абстрагування — відхід у думці від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і виділення декількох рис, котрі цікавлять дослідника.

Процес абстрагування має два ступені. Перший: виділення найважливішого у явищах і встановлення факту незалежності чи дуже незначної залежності досліджуваних явищ, на яку можна не зважати, від певних факторів (якщо об'єкт не залежить безпосередньо від фактора Б, то можна лишити його осторонь як несуттєвий). Другий ступінь: реалізація можливостей абстрагування. Сутність його полягає в тому, що один об'єкт замінюється іншим, простішим, який виступає як «модель» першого.

Абстрагування може застосовуватися до реальних і абстрактних об'єктів (таких, що пройшли абстрагування раніше). Багатоступінчасте абстрагування призводить до абстракцій дедалі зростаючого ступеня загальності. Абстрагування дає змогу замінити у пізнанні складне простим, але таким простим, котре відбиває основне в цьому складному.

Є такі основні види абстракції:

ототожнення — утворення поняття через об'єднання предметів, пов'язаних відношеннями типу рівності, в особливий клас (залишаючи осторонь деякі індивідуальні якості предметів);

ізолювання — виділення властивостей і відношень, нерозривно пов'язаних із предметами, та позначення їх певними «іменами», що надає абстракціям статусу самостійних предметів (наприклад, «надійність», «технологічність»).

Різниця між цими двома абстракціями полягає у тому, що в першому випадку ізолюється комплекс властивостей об'єкта, а у другому — єдина його властивість;

конструктивізації — відхилення від невизначеності меж реальних об'єктів (безперервний рух зупиняється і т.ін.);

актуальної нескінченності — відхилення від незавершеності (і неможливості завершення) процесу утворення нескінченної множини, від неможливості задати його повним переліком усіх елементів. Така множина розглядається як наявна;

потенціальної здійсненності — відхилення від реальних меж людських можливостей, зумовлених обмеженістю життя у часі та просторі (нескінченність розглядається як потенційно здійснена).

Результат абстрагування часто виступає як специфічний метод дослідження, а також як елемент складніших за своєю структурою методів експерименту—аналізу і моделювання.

Аналіз і синтез. Аналіз — метод пізнання, який дає змогу поділяти предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості і відношення). Синтез, навпаки, припускає з'єднання окремих

частин чи рис предмета в єдине ціле. Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей.

Аналіз і синтез бувають:

а) прямим, або емпіричним (використовується для виокремлення частин об'єкта, виявлення його властивостей, найпростіших вимірювань і т.ін.);

б) зворотним, або елементарно-теоретичним (базується на деяких теоретичних міркуваннях стосовно причинно-наслідкового зв'язку різних явищ або дії будь-якої закономірності. При цьому виділяються та з'єднуються явища, які здаються суттєвими, а другорядні ігноруються);

в) структурно-генетичним (вимагає виокремлення у складному явищі таких елементів, які мають вирішальний вплив на всі інші сторони об'єкта).

Індукція та редукція. Дедуктивною звать таку розумову конструкцію, у котрій висновок щодо якогось елементу множини робиться на підставі знання загальних властивостей всієї множини. Змістом дедукції як метода пізнання є використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ.

Під індукцією розуміють перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому. Дедукція та індукція — взаємопротилежні методи пізнання.

Є кілька варіантів установаження наслідкового зв'язку методами наукової індукції:

а) метод єдиної подібності. Якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають лише одну загальну обставину, а всі інші обставини різні, то саме ця подібна обставина є причиною явища, що розглядається;

б) метод єдиної розбіжності. Якщо випадок, у якому досліджуване явище настає, і випадок, в якому воно не настає, у всьому подібні і відрізняються тільки однією обставиною, то саме ця обставина, наявна в одному випадку і відсутня у іншому, є причиною явища, котре досліджується;

в) об'єднаний метод подібності і розбіжності — комбінація двох перших методів;

г) метод супутніх змін. Коли виникнення або зміна одного явища викликає певну зміну іншого явища, то обидва вони перебувають у причинному зв'язку один з одним;

д) метод решт. Якщо складне явище викликане складною причиною, котра являє собою сукупність певних обставин, і відомо, що деякі з них є причиною частини явища, то решта даного явища викликається обставинами, що залишилися.

Моделювання — метод, котрий ґрунтується на використанні моделі як засобу дослідження явищ і процесів природи. Під моделями розуміють системи, що замінюють об'єкт пізнання і служать джерелом інформації стосовно нього. Моделі — це такі аналоги, подібність яких до оригіналу суттєва, а розбіжність — несуттєва. Моделі поділяють на два види: матеріальні та ідеальні. Матеріальні моделі втілюються у певному матеріалі — дереві, металі, склі і т.ін. Ідеальні моделі фіксуються в таких наочних елементах, як креслення, рисунки, схема, комп'ютерна програма тощо.

Метод моделювання має таку структуру: а) постановка завдання; б) створення або вибір моделі; в) дослідження моделі; г) перенесення знань із моделі на оригінал.

Методи теоретичних досліджень

Ідеалізація — це конструювання подумки об'єктів, які не існують насправді або практично не здійсненні (наприклад, абсолютно тверде тіло, абсолютно чорне тіло, лінія, площина).

Мета ідеалізації: позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити (подумки) ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями. При цьому мета досягається завдяки:

а) багатоступінчастому абстрагуванню (наприклад, абстрагування від товщини призводить до поняття «площина»);

б) переходу подумки до кінцевого випадку у розвитку якоїсь властивості (абсолютно тверде тіло);

в) простому абстрагуванню (рідина, що не стискується). Будь-яка ідеалізація правомірна лише у певних межах.

Формалізація—метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури у знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад, мовою математики. Переваги формалізації:

а) вона забезпечує узагальненість підходу до розв'язання проблем;

б) символіка надає стислості та чіткості фіксації значень;

в) однозначність символіки (немає багатозначності звичайної мови);

г) дає змогу формувати знакові моделі об'єктів та замінювати вивчення реальних речей і процесів вивченням цих моделей.

Аксиоматичний метод — метод побудови наукової теорії, за якого деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил.

Гіпотеза та припущення. У становленні теорій як системи наукового знання найважливішу роль відіграє гіпотеза. Гіпотеза є формою осмислення фактичного матеріалу, формою переходу від фактів до законів.

Розвиток гіпотези відбувається за трьома стадіями:

а) накопичення фактичного матеріалу і висловлювання на його основі припущень;

б) формування гіпотези, тобто виведення наслідків із зробленого припущення, розгортання на його основі прийнятої теорії;

в) перевірка отриманих результатів на практиці і на її основі уточнення гіпотези. Якщо під час перевірки наслідок відповідає дійсності, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію.

Гіпотези (як і ідеї) носять імовірнісний характер. На їх основі відбувається систематизація раніше накопичених знань і здійснюється пошук нових наукових результатів — у цьому сутність і призначення гіпотези як форми розвитку науки. Гіпотеза може узгоджуватися з іншими науковими системами або суперечити їм. Ні те, ні інше не дає підстав відкинути гіпотезу або прийняти її. Гіпотеза може суперечити навіть достовірній теорії. До такої суперечності треба ставитися досить серйозно, але не варто думати, що вона обов'язково призводить до спростування гіпотези. Гіпотеза висувається з

надією на те, що вона, коли не цілком, то хоча б частково, стане достовірним знанням.

Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. Даний метод дослідження знаходить широке застосування в історії психології.

Системний підхід полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого із узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. З огляду на даний принцип, треба вивчити кожен елемент системи у його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому, встановити стверджені властивості системи і визначити оптимальний режим її функціонування.

Теорія — система знань, котра описує і пояснює сукупність явищ певної частки дійсності і зводить відкриті в цій галузі закони до єдиного об'єднувального початку (витоку). Теорія будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. У теорії дані результати впорядковуються, вписуються у струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі введених до теорії абстракцій, ідеалізацій та принципів.

До нової теорії висуваються такі вимоги:

- а) адекватність наукової теорії описуваному об'єкту, що дає змогу у визначених межах замінювати експериментальні дослідження теоретичними;
- б) повнота опису певної галузі дійсності;
- в) потреба пояснення взаємозв'язків між різними компонентами в межах самої теорії. Наявність зв'язків між різними положеннями теорії забезпечить перехід від одних тверджень до інших;
- г) брак внутрішньої несуперечливості теорії та відповідність її дослідним даним.

Теорія має бути евристичною, конструктивною і простою.

Евристичність теорії віддзеркалює її можливості передбачення та пояснювання. Математичний апарат теорії повинен не тільки забезпечувати точні кількісні передбачення, але й допомагати відкривати нові явища. Конструктивність теорії полягає у можливості простої, здійснюваної за певними правилами, перевірки основних її положень, принципів і законів. Простота теорії досягається введенням узагальнених законів скорочення та стиснення інформації за допомогою спеціальних символів.

Вирішальною основою наукового пізнання є практика. Роль практики полягає у створенні матеріально-технічних засобів наукового дослідження. При цьому матеріально-технічні засоби не залишаються незмінними, а безперервно удосконалюються в процесі розвитку матеріального виробництва, промисловості, техніки. Наукове пізнання покликане освітлювати шлях практиці, надавати теоретичні основи для розв'язання практичних проблем. Тому воно має випереджувати практику завдяки елементові наукового передбачення. Проте практика — це не тільки вихідний пункт і мета пізнання, а й вирішальне підґрунтя названого складного процесу.

Отже, виростаючи з практики і розвиваючись на її основі, наукове пізнання набуває великого значення для неї самої. Воно сягає сутності явищ,

розкриває закони їх існування та розвитку, тим самим вказуючи практиці можливості, шляхи і способи впливу на ці явища та зміни згідно з їх об'єктивною природою.

1.4. Загальна схема наукового дослідження

Весь хід наукового дослідження можна приблизно зобразити у вигляді такої логічної схеми :

- 1) Обґрунтування актуальності обраної теми.
- 2) Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
- 3) Визначення об'єкта і предмета дослідження.
- 4) Вибір методів (методики) проведення дослідження.
- 5) Опис процесу дослідження.
- 6) Обговорення результатів дослідження.
- 7) Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів.

Обґрунтування актуальності обраної теми - початковий етап будь-якого дослідження. Стосовно кваліфікаційної (магістерської) роботи поняття "актуальність" має одну особливість. Курсова робота, як уже зазначалося, є кваліфікаційною працею, і те, як її автор уміє обрати тему і наскільки правильно він цю тему розуміє й оцінює з точки зору своєчасності та соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовленість.

Що ж таке актуальність, або "кому це потрібно?". Чи інакше — "Якій галузі науки або знань і для чого необхідні запропоновані наукові результати?"

Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити головне — сутність проблеми, з чого й випливе актуальність теми. Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвиненої форми. Таким чином, проблема в науці - це суперечлива ситуація, котра вимагає свого вирішення. Така ситуація найчастіше виникає внаслідок відкриття нових фактів, які явно не вкладаються у рамки колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти.

Правильна постановка та ясне формулювання нових проблем часом має не менше значення, ніж їх вирішення. По суті, саме вибір проблеми, якщо не цілком, то дуже великою мірою визначає як стратегію дослідження взагалі, так і напрямок наукового пошуку зокрема. Не випадково вважається, що сформулювати наукову проблему - означає показати вміння відокремити головне від другорядного, виявити те, що вже відомо і що досі невідомо науці з предмета дослідження.

Від доведення актуальності обраної теми логічно перейти до *формулювання мети* дослідження, а також вказати конкретні завдання, які мають бути розв'язані відповідно до даної мети. Це звичайно робиться у формі перерахування (вивчити..., описати..., встановити..., з'ясувати..., вивести формулу... і т. ін.).

Формулювання названих завдань слід робити якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення становитиме зміст розділів кваліфікаційної роботи. Це важливо також і тому, що назви таких розділів з'являються саме з формулювання завдань дослідження.

Надалі формулюються *об'єкт і предмет дослідження*. Об'єкт - це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію і обрані для вивчення. Предмет - це те, що міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, котра є предметом дослідження. Саме на нього і спрямована основна увага студента, саме предмет дослідження визначає тему курсової роботи, що виноситься на титульний аркуш як заголовок.

Дуже важливим етапом наукової праці є *вибір методів дослідження* — інструменту отримання фактичного матеріалу, необхідної умови досягнення поставленої в роботі мети.

Опис процесу дослідження - основна частина курсової роботи, де висвітлюються методика і техніка дослідження з використанням логічних законів і правил.

Заключним етапом ходу наукового дослідження є *висновки*, котрі містять те нове і суттєве, що становить наукові та практичні результати виконаної курсової роботи.

1.5. Складання плану кваліфікаційної роботи магістра

Від самого початку роботи студенту треба мати план кваліфікаційної (магістерської) роботи, хоча б попередній, такий, що буде багато разів коригуватися (додаток А).

Попередній робочий план тільки в основних рисах дає характеристику предмета дослідження, надалі такий план може і повинен уточнюватися, проте основне завдання, котре стоїть перед роботою загалом, повинне змінюватися якомога менше.

Робочий план має довільну форму. Як правило, це план-рубрикатор, що складається з переліку розташованих у колонку рубрик, об'єднаних внутрішньою логікою дослідження даної теми. Такий план використовується на перших стадіях роботи, даючи змогу ескізно представити досліджувану проблему в різних варіантах.

На пізніших стадіях роботи складають план-проспект, тобто реферативне викладення розміщених у логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь зібраний фактичний матеріал. Доцільність складання плану-проспекту визначається тим, що шляхом систематичного включення дедалі нових і нових даних його можна довести до заключної структурно-фактологічної схеми курсової роботи.

Студентові потрібно усвідомити черговість і логічну послідовність запланованих робіт. За організаційної черговості завдання виконуються залежно від наявних можливостей, порядок їх виконання може змінитися за умови, щоб упродовж певного періоду вони всі були виконані.

Логічна послідовність диктує розкриття сутності завдання. Поки не вивчений перший розділ, не можна переходити до другого. Важливо навчитися знаходити в будь-якій роботі головне, вирішальне, те, на чому треба зосередити в даний час усю увагу. Це дасть змогу знайти оптимальні розв'язки поставлених завдань.

Такий методичний підхід підказує необхідність урахування стратегії і тактики наукового дослідження. Це означає, що дослідник визначає загальну

генеральну мету в своїй роботі, формулює центральне завдання, виявляє всі доступні резерви для виконання задуму та ідеї, обирає погрібні методи і прийоми дій, знаходить найзручніший час для виконання кожної операції.

У творчому дослідженні план завжди має динамічний, рухливий характер і не може, не повинен сковувати розвиток ідеї та задуму дослідника, зберігаючи певний чіткий і визначений науковий напрямок у роботі.

Зазначимо, що переважна більшість наукових працівників має кілька планів, розрахованих на різні строки, наприклад, на рік, місяць, день. Кожен знаходить для себе способи фіксації виконання окремих пунктів плану з тим, щоб нереалізовані пункти можна було перенести до наступного. Складаючи будь-який із планів, треба враховувати реальні можливості виконавця, бажане не повинне підміняти дійсність.

З урахуванням специфіки творчого процесу до плану дослідження вносять все, що можна заздалегідь передбачити. Звісно, в науці можливі і випадкові відкриття, але не можна будувати наукове дослідження, орієнтуючись на випадковості. Наукове дослідження не може проводитися без плану. Тільки планове дослідження дає змогу надійно крок за кроком глибоко пізнавати нові об'єктивні закономірності навколишньої дійсності, які складаються із:

- 1. Огляд стану проблеми, виділення задач дослідження.*
- 2. Постановка завдання дослідження, вибір методу його розв'язання,*
- 3. Розроблення та інтерпретація методу і алгоритму розв'язання задачі, приклад її розв'язання.*

1.6. Вивчення літературних джерел. Методи добору фактичних матеріалів і складання огляду літератури

Літературний афоризм стверджує: «Вивчати явище без книг — це почати плавання у незвіданому морі без карти, вивчати ж книги без практичної роботи — це значить зовсім не вийти в море». Звичайно, виконуючи кваліфікаційну (магістерську) роботу, доводиться прочитати близько 100 книг і статей, з яких приблизно 45-50 увійдуть до бібліографії кваліфікаційної роботи, тобто будуть детально вивчені. Тому варто навчитися двох видів читання: «швидкого» і «повільного».

«Швидке» читання (читання «по діагоналі») повинно відповісти на запитання, чи варто дану статтю або книгу уважно вивчати.

Після того, як проглянуто всю наявну на даний момент літературу, можна приступити до «повільного» читання, до глибшого її вивчення, переходячи від простого матеріалу до складнішого. Треба починати з книг, згодом — статті, спочатку вивчати вітчизняні джерела, а потім — іноземну літературу.

При читанні відібраної літератури треба робити помітки, бажано на одному боці аркуша стандартного формату; це дає змогу надалі компонувати матеріал у будь-якому порядку або, як кажуть, користуватися методом «клею і ножиць». Читаючи джерела, ліпше записати більше, бо заздалегідь не завжди відомо, що з цього матеріалу може знадобитися, повторний пошук — зайва втрата часу.

Дуже велике значення має обробка записів у міру їх накопичення. Тут потрібно виявити максимальну організованість, яка межує з педантизмом. За

систему зберігання записів можна взяти початковий план досліджень, а потім — план кваліфікаційної роботи. Корисно для кожного її розділу завести окрему папку, куди складати всі виписки стосовно цього розділу в послідовності, що відповідає викладенню матеріалу.

Потім увесь матеріал треба систематизувати, тобто розмістити відповідно до плану, вилучити зайве (дублі, матеріали, що перетинаються, і т. ін.). Подальша обробка матеріалу повинна дати відповідь на питання щодо повноти зібраної інформації, чи досить її для роботи.

Як знайти потрібну літературу? Є два шляхи отримання бібліографічної довідки: замовлення в спеціалізованій інформаційній установі (інформаційному підрозділі установи) або самостійний пошук. Варто зазначити, що незважаючи на високу кваліфікацію працівників інформаційних служб, вони ніколи не доберуть літературу так, як треба дослідникові, хоч і збережуть йому багато цінного часу. Студент у пошуку літератури повинен спочатку з'ясувати перелік періодичних видань, від яких можна сподіватися потрібної інформації. Добре складений перелік навіть при побіжному знайомстві із заголовками джерел допомагає усвідомити обсяг потрібної інформації. Слід переглянути всі види джерел, зміст яких пов'язаний із темою кваліфікаційного дослідження. До них належать матеріали, надруковані в різних вітчизняних і зарубіжних виданнях, недруковані документи (звіти про науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, дисертації, депоновані рукописи, матеріали зарубіжних фірм), офіційні матеріали. Якщо такий перелік виявиться дуже великим, слід обмежити параметри бібліографічного пошуку: мова, країна, рік видання і т. ін. Коли з даного питання є бібліографічний довідник, треба його використати, одночасно перевіривши його повноту.

Починати пошук варто з нової літератури, а потім поступово «розмотувати клубок», користуючись посиланнями на інші джерела.

Вивчаючи літературу, не намагайтеся тільки запозичити матеріал. Паралельно обдумайте знайдену інформацію. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, які виникли в ході знайомства із чужими працями, стануть основою для отримання нового знання. Звичайно використовується не вся інформація, що міститься у певному джерелі, а тільки та, яка безпосередньо стосується теми курсової роботи і тому найбільш цінна і корисна. Отже, критерієм оцінювання вивченого є можливість його практичного використання в роботі.

Вивчаючи літературні джерела, треба стежити за оформленням виписок, щоб надалі ними було легко користуватися. Працюючи над якимось частковим питанням або розділом, слід постійно бачити його зв'язок із проблемою загалом, а оброблюючи широку проблему - вміти розділяти її на частини, кожен з яких продумувати в деталях. Можливо, частина отриманих даних виявиться непотрібною; дуже рідко вони використовуються повністю. Тому потрібні ретельний відбір і оцінювання їх. Відбір наукових фактів — не проста справа, це не механічний, а творчий процес, який потребує цілеспрямованої праці.

Треба добирати не будь-які, а тільки наукові факти. Поняття «науковий факт» значно ширше і багатогранніше, ніж поняття «факт», що застосовується у повсякденному житті. Коли говорять про наукові факти, то розуміють їх як

складові елементи основи наукового знання, віддзеркалення об'єктивних властивостей речей і процесів. На підставі наукових фактів визначаються закономірності явищ, будуються теорії і виводяться закони.

Наукові факти характеризуються такими властивостями, як новизна, точність, об'єктивність і достовірність. Новизна наукового факту свідчить про принципово новий, невідомий досі предмет, явище або процес. Це не обов'язково наукове відкриття, але нове знання про те, чого ми дотепер не знали.

Точність наукового факту визначається об'єктивними методами і характеризує сукупність найсуттєвіших прикмет предметів, явищ, подій, їх кількісних та якісних визначень.

При доборі фактів необхідно бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Справді, сутність нового в науці не завжди чітко видно самому досліднику. Нові наукові факти, часом досить значні, саме через те, що їх значення недостатньо розкриті, можуть надовго залишатися у резерві науки і не використовуватися на практиці.

Достовірність наукового факту базується на його безумовному реальному існуванні, яке підтверджується при побудові аналогічних ситуацій. Якщо такого підтвердження немає, то немає і достовірності наукового факту. Достовірність наукових фактів значною мірою залежить від достовірності першоджерел, від їх цільового призначення і характеру їх інформації. Очевидно, що офіційне видання, опубліковане від імені державних або громадських організацій, установ і відомств, містить матеріали, точність яких викликає найменше сумнівів.

Монографія — наукове видання, котре містить повне і всебічне дослідження якоїсь проблеми або теми; науковий збірник матеріалів авторитетної наукової конференції; науковий збірник дослідницьких матеріалів установ, навчальних закладів або наукових товариств із найважливіших наукових і науково-технічних проблем — всі ці видання мають принципове наукове значення і практичну цінність. У своїй основі вони безумовно належать до числа достовірних джерел. Практично абсолютну достовірність мають описи винаходів.

Серед джерел інформації чільне місце належить науковим статтям. З позицій достовірності їх слід розглядати окремо за видами і залежно від того, до яких наук вони належать: природничо-технічних або гуманітарних.

Теоретичні статті в галузі гуманітарних наук значно більше, ніж стаття технічна, насичені роздумами, порівняннями, словесними доведеннями. Достовірність їх змісту залежить від достовірності вихідної інформації, використаної авторами. Проте тут важливого значення набуває позиція автора, його світогляд, з огляду на які стаття поруч із об'єктивними науковими даними може містити неправильні трактування, помилкові положення, різні неточності. Тому слід розібратися в цьому і точно оцінити зміст статті, встановити істинність тверджень її автора і дати їм відповідну оцінку. Самостійне значення має інформаційна стаття в будь-якій науковій галузі. Така стаття звичайно оперативна і актуальна, вона містить стислий, конкретний виклад певних фактів, повідомлення про якусь подію, явище. У технічних науках

інформаційною можна вважати статтю, в якій наводяться відомості щодо виробу, технологічного процесу тощо. Подібно до статей різний ступінь достовірності мають також доповіді, оголошені на наукових конференціях, симпозіумах. Одні з них можуть містити обґрунтовані, доведені, апробовані відомості, інші — питання постановочного характеру, пропозиції і т. ін.

Про достовірність вихідної інформації свідчить не тільки характер першоджерела, а й науковий, професійний авторитет його автора, належність автора до тієї чи іншої наукової школи. У всіх випадках слід добирати тільки останні дані, найавторитетніші джерела, точно зазначати, звідки взяті матеріали. До фактів із літературних джерел треба підходити критично. Не можна забувати, що життя постійно йде вперед, розвиваються наука, техніка й культура. Те, що вважалося абсолютно точним учора, сьогодні може виявитися неточним, а часом і неправильним.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати. Органічно вплетені у текст курсової роботи, вони становлять невід'ємну його частину. Цитати використовуються для того, щоб без перекручень передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору тощо. Вони слугують необхідною опорою авторові курсової роботи у процесі аналізу і синтезу інформації. Відштовхуючись від їх змісту, можна створити систему переконливих доказів, потрібних для об'єктивної характеристики явища, яке вивчається. Цитати можуть використовуватися і для підкріплення окремих тверджень самого студента.

У всіх випадках кількість використаних цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами розроблення теми курсової роботи. Від її автора вимагається встановити, чи доцільне застосування цитат у конкретному контексті, чи нема в них перекручень сенсу аналізованих джерел. Причини перекручень можуть бути різні. В одних випадках із першоджерела можуть бути взяті слова, які не визначають основної суті поглядів їх автора. В інших — цитати обмежуються словами, котрі містять лише частину думки, наприклад, ту, що більше відповідає інтересам автора курсової роботи. Іноді в цитаті викладається точка зору не на той предмет, що розглядається у даному контексті. Можливі й інші неточності при цитуванні.

Найчастіше цитати та інші запозичені матеріали застосовують при написанні огляду літератури — одного з важливих етапів підготовки кваліфікаційної роботи. Основними завданнями огляду літератури є:

1) ознайомлення з матеріалами за темою курсової роботи, їх класифікація, відбір найцікавіших досліджень, основних фундаментальних праць, найсуттєвіших результатів, при цьому треба вивчати літературу не тільки з «вузької» теми курсової роботи, а й за близькими до неї темами;

2) виявлення напрямів досліджень, які викликають найбільший інтерес, ще недостатньо досліджені і могли б стати темою курсової роботи;

формулювання напрямків курсової роботи, характеристика методу і основних розділів теоретичної та

1) експериментальної частин роботи; і на завершення огляду - перша редакція орієнтовного плану курсової роботи;

2) отримання вихідного матеріалу для головної частини курсової роботи. Можна рекомендувати такий тиловий план огляду літератури в тексті кваліфікаційної роботи:

1. загальна характеристика галузі досліджень, значення останньої в історії науки, актуальність завдань, які стоять перед історією науки;

2. класифікація основних напрямків досліджень в історії науки; визначення напрямків, практично використовуваних, і таких, які перебувають у стадії розробки, відображення різних точок зору на розв'язання проблеми;

3) детальний виклад результатів досліджень за кожним розділом класифікації; для теоретичного дослідження — опис використаної методики, застосованого математичного апарата; для експериментальної роботи — найважливіші схеми, їх дослідження і основні результати; критичний аналіз цих матеріалів з пропозиціями і зауваженнями;

4) у кінці кожного розділу - висновки; підсумки досліджень і перелік основних невирішених проблем;

5) на завершення огляду — формулювання основних напрямків досліджень, їх актуальність і кінцева мета; орієнтовний план курсової роботи із зазначенням запропонованої методики теоретичних та експериментальних робіт.

Є два критерії самоперевірки правильності написання огляду:

- огляд пишеться не за авторами, а за завданнями досліджень;
- огляд тоді написаний правильно, коли його можна публікувати як самостійну статтю.

1.7. Самоперевірка відповідності матеріалів кваліфікаційної (магістерської) роботи встановленим вимогам

Самоперевірка роботи має такі послідовні етапи:

- аналіз назви кваліфікаційної (магістерської) роботи;
- виявлення і визначення об'єкта, предмета і мети дослідження;
- аналіз кожного наукового результату на новизну, достовірність, практичну значущість, пріоритет;
- аналіз кожного висновку до розділів на конструктивність та новизну;
- аналіз математичних моделей на коректність;
- оцінка якості програмного забезпечення та виконаних розрахунків на відповідність результатам, поданим на захист курсової роботи.

Назва курсової роботи повинна містити об'єкт і предмет дослідження.

Об'єкт дослідження — це частина матеріального світу, котра привернула увагу дослідника.

Предмет дослідження - це розглянутий у роботі бік об'єкта дослідження та його досліджувані якості і галузь використаним в історії науки.

Мета дослідження — це запланований результат. Результат має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з ліпшими, ніж було раніше показниками якості або процесу її досягнення.

Поставленої мети досягти треба обов'язково. І неодмінно перевірити, чи визначене чітко досягнення мети у висновках.

Аналіз наукових результатів. Кожен науковий результат студентові треба оцінити так, ніби він сам є опонентом своєї роботи, У якій формі виконувати такий аналіз? Ставши ненадовго на позицію опонента, за кожним результатом відзначити:

коротку суть наукового результату;

новизну результату;

достовірність результату;

практичну значущість;

джерело, в якому опублікований результат, і обґрунтування пріоритету.

При обґрунтуванні новизни обов'язкове порівняння з близькими результатами інших дослідників. Описуючи практичну значущість, треба вказати форму і масштаби впровадження наукового результату. У визначенні пріоритету простежується спадкоємність публікацій з цього питання за роками.

Аналіз висновків до розділів. Усі розділи завершуються короткими висновками. Найпоширеніша помилка, якої припускаються студенти, — реферативний характер висновків перераховується, що зроблено у розділі. Наприклад, зустрічаються такі звороти: «Проведено огляд літератури, виділені завдання дослідження».

Розділ 2

ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ РУКОПISУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

2.1 . Композиція кваліфікаційної роботи магістра

Кожен автор вільний обирати такий порядок подання наукових матеріалів, який, на його погляд, найліпше, найпереконливіше розкриє його творчий задум, а їх розміщення відповідатиме внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження. Традиційно склалася певна композиція кваліфікаційної праці з такими основними елементами:

- 1) зміст,
- 2) завдання, рецензія,
- 3) вступ,
- 4) розділи основної частини,
- 5) загальні висновки,
- 6) бібліографія,
- 7) додатки (за потреби),
- 8) допоміжні покажчики.

Зміст подають на початку курсової роботи.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів подають у роботі окремим списком перед вступом.

У вступі до роботи звичайно обґрунтовують актуальність обраної теми, мету і зміст поставлених завдань, формулюють об'єкт і предмет дослідження, зазначають обраний метод (або методи) дослідження, теоретичну цінність і прикладну значущість отриманих результатів, окреслюють положення, винесені на захист. Отже, вступ дуже відповідальна частина роботи, оскільки містить усі необхідні кваліфікаційні характеристики курсового дослідження.

Актуальність - обов'язкова вимога до будь-якої роботи. Тому цілком зрозуміло, що вступ до неї починають з обґрунтування актуальності обраної теми. Вміння обрати тему, правильно її зрозуміти й оцінити з точки зору своєчасності й соціальної значущості характеризує наукову зрілість і професійну підготовку автора роботи. Для висвітлення актуальності достатньо 1-2 сторінок, де висвітлюють головне — сутність проблемної ситуації, Чітко й однозначно визначити наукову проблему і, таким чином, сформулювати її суть буде неважко, якщо студентові вдасться показати, де пролягла межа між знанням і незнанням з предмету дослідження.

Проблему часто ототожнюють з питанням (тобто з положенням, яке також треба вирішити). Вважається, що проблема — те ж питання, тільки важливіше і складніше. Це так і не так, оскільки специфічною рисою проблеми є те, що для її розв'язання треба вийти за рамки старого, вже досягнутого знання. Стосовно ж питання взагалі, то для відповіді на нього цілком вистачить старого знання, тобто для науки питання не є проблемою.

Для з'ясування стану розробки обраної теми складається короткий огляд літератури, з якого можна зробити висновок, що дана тема ще не розкрита (розкрита лише частково, або не в тому аспекті) і тому вимагає подальшого розроблення. Якщо такий висновок не впливає логічно з огляду, то студенту немає сенсу розробляти обрану тему.

Огляд літератури за темою демонструє ґрунтовне ознайомлення студента зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично їх розглядати, виділяти суттєве, оцінювати зроблене раніше іншими дослідниками, визначати головне у сучасному стані вивчення теми. Матеріали такого огляду треба систематизувати в певному логічному зв'язку і послідовності. Тому перелік праць та їх критичний розгляд не обов'язково подавати у хронологічному порядку. Якщо до обраної теми є дуже багато інформаційних джерел, то оглядові літератури може бути присвячений окремий розділ (звичайно перший) основної частини роботи. При цьому слід пам'ятати, що оскільки кваліфікаційна робота розкриває відносно вузьку тему, то огляд праць попередників роблять тільки з питань обраної теми, а не за проблемою в цілому. В огляді називають і критично оцінюють публікації, прямо і безпосередньо причетні до теми роботи. Зайвим є виклад всього, що стало відомим студенту з прочитаного, і того, що побічно стосується його праці.

Буває, що студент, не знайшовши у доступній йому літературі потрібних відомостей, безпідставно береться стверджувати, що саме йому належить перше слово в описі досліджуваного явища, проте згодом це легко спростовується. Ясно, що такі відповідальні заяви можна робити тільки після ретельного і всебічного вивчення літературних джерел і консультацій з науковим керівником.

Від формулювання наукової проблеми і доведення, що частина проблеми, котра є темою даної роботи, ще не розроблена і не висвітлена у спеціальній літературі, логічно перейти до формулювання мети дослідження, а також зазначення конкретних завдань, які вирішуватимуться відповідно до визначеної мети. Це звичайно роблять у формі перерахунку (вивчити,/ описати..., встановити..., виявити..., вивести залежність... і т. ін.). Формулювати завдання необхідно якомога ретельніше, оскільки описання їх вирішення становить зміст розділів курсової праці. Це важливо також і тому, що заголовки таких розділів народжуються саме з формулювання завдань курсового дослідження.

Обов'язковим елементом вступу є визначення об'єкта і предмета дослідження. Об'єкт - це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення. Предмет міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється його частина, котра є предметом дослідження. Саме на нього спрямована основна увага студента, оскільки: предмет дослідження визначає тему наукової праці, яка зазначається на титульному аркуші як її назва (додаток Б).

Методи дослідження, як інструмент добування фактичного матеріалу, — також обов'язкові елементи вступу до роботи і необхідна умова досягнення поставленої мети.

У вступі описуються й інші елементи наукового процесу. До них, зокрема, відносять посилання, на якому саме фактичному матеріалі виконана дана праця. Тут дається характеристика основних джерел отримання інформації (офіційних, наукових, літературних, бібліографічних) і вказуються методологічні засади проведеного дослідження.

На завершення вступу доцільно подати структуру кваліфікаційної праці, тобто навести перелік її структурних елементів і обґрунтувати послідовність їх розміщення.

У розділах основної частини кваліфікаційної роботи докладно розглядаються методика і техніка дослідження і узагальнюються результати. Всі несуттєві для розв'язання наукового завдання матеріали виносяться в додатки.

Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі роботи та повністю її розкривають. У цих розділах студент стисло, логічно й аргументовано викладає матеріал згідно з вимогами до наукових праць.

Підсумкові дані розрахунків доцільно оформлювати у вигляді таблиць і графіків. Найважливіші з них слід винести як плакат на захист кваліфікаційної роботи.

Не варто включати до теоретичної частини роботи тривіальні проміжні обчислення. Навіть у викладенні основних результатів дослідження треба бути, максимально економним, уникати повторів і пояснень очевидних положень.

Для підтвердження своїх теоретичних результатів студентові можуть використовувати дані з «чужих» експериментів. Це тільки доводитиме актуальність роботи й об'єктивність експериментальних даних.

Кожен розділ кваліфікаційної (магістерської) роботи закінчують короткими висновками обсягом до 1 сторінки.

Висновки до розділів теоретичної частини повинні містити:

- коротку суть результату з цифрами і фактами;
- формулювання новизни результату;
- обґрунтування достовірності результату;
- пояснення практичної цінності результату.

Загальні висновки кваліфікаційної роботи виконують роль закінчення, зумовленого логікою проведення дослідження у формі синтезу накопиченої в основній частині наукової інформації. Цей синтез — послідовне, логічно струнке викладення отримати підсумкових результатів та їх співвідношення із загальною метою і конкретними завданнями, поставленими і сформульованими у вступі.

Це вивідне знання не можна підмінювати механічним складанням до купи висновків у кінці розділів, адже це те нове, суттєве, що становить кінцеві результати дослідження, сформульовані у вигляді певної кількості пронумерованих абзаців, їх послідовність визначається логікою побудови наукового дослідження. При цьому визначається не тільки його наукова новизна і теоретична значущість, які впливають з кінцевих результатів, а й практична цінність.

Отже, прикінцева частина кваліфікаційної роботи — не простий перелік отриманих результатів проведеного дослідження, а їх остаточний синтез, тобто формулювання нового, запропонованого його автором у вивчення і розв'язання проблеми.

Після загальних висновків прийнято вміщувати бібліографічний список використаної літератури — одну із суттєвих частин роботи, котра відтворює самостійну творчу роботу студента.

Студент зобов'язаний посилається на джерела, з котрих у роботі використано матеріали, окремі результати, ідеї чи висновки для розробки власних проблем, задач, питань. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність цитування певних наукових робіт, повідомляють необхідну інформацію про них, допомагають з'ясувати їх зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання творів. Більш ранні видання можна зазначати лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, не включений до останнього видання.

Список використаних джерел рекомендується розміщувати в порядку згадування їх у тексті за наскрізною нумерацією. Не варто включати до бібліографічного списку праці, на які немає посилання у тексті роботи і вони фактично не були використані, а також енциклопедії, довідники, науково-популярні книжки, газети.

Допоміжні або додаткові матеріали, що переобтяжують текст основної частини роботи, але потрібні для повноти її сприйняття, доцільно вносити до додатків.

Бібліографічний список використаної літератури, допоміжні покажчики всіх видів, довідкові коментарі і зауваження, що є елементами довідкового апарата студента, котрий допомагає користуватися її основним текстом, не можна включати як додатки.

2.2. Рубрикація тексту

Рубрикація тексту кваліфікаційної роботи — це поділ його на складові частини. Вона віддзеркалює схему наукового дослідження і передбачає чіткий поділ рукопису на окремі логічно співвідпорядковані частини.

Найпростішою рубрикою є *абзац* — відступ управо на початковому рядку кожної частини тексту. Абзац, як відомо, не має визначених меж. Його найчастіше розглядають як композиційний прийом для об'єднання кількох речень, котрі викладають нову спільну думку в тексті. Абзаци роблять для вираження думки і надання їй довершеного характеру. Логічна цілісність виразу, притаманна абзацу, полегшує сприйняття тексту. Саме поняття єдиної теми, що поєднує абзац зі всім текстом, є тим якісно новим, що несе в собі абзац порівняно з чисто синтаксичною «одиницею виразу» — реченням. Тому правильне розбиття тексту кваліфікаційної роботи на абзаци суттєво полегшує її читання та сприйняття.

Абзаци одного підрозділу або розділу за змістом послідовно пов'язують один з одним. Кількість самостійних речень в абзаці може бути різною і змінюватися залежно від складності думки, яка передається.

Особливу увагу слід приділяти початкові абзацу. Перше речення абзацу ніби передає його тему, несе навантаження заголовка до решти речень, не втрачаючи при цьому зв'язку з попереднім текстом.

У кожному абзаці треба дотримуватися систематичності та послідовності викладу фактів, внутрішньої логіки їх висвітлення, яка значною мірою визначається характером тексту.

Такі загальні правила розбиття тексту курсової роботи на абзаци. Що стосується поділу на більші частини, то цього неможна робити шляхом механічного розчленування тексту. Його структурні частини будуються за

логічними правилами розподілу поняття. Розглянемо застосування таких правил на прикладі розбиття розділів основного тексту на підрозділи.

Робота над остаточним варіантом рукопису

Коли макет чорнового, рукопису готовий, всі потрібні матеріали зібрано, зроблено необхідні узагальнення. Перевіряються і критично оцінюються кожен висновок, формула, таблиця, кожне речення, кожне слово.

Студент ще раз перевіряє, наскільки назви роботи та назви розділів і підрозділів відповідають їх змісту, уточнює композицію кваліфікаційного твору, розміщення матеріалів та їх рубрикацію. Доцільно також іще раз перевірити переконливість аргументів на захист своїх наукових положень. Тут треба подивитися на власний твір немовби «чужими очима», критично і вимогливо.

2.3. Мова і стиль кваліфікаційної (магістерської) праці

Оскільки кваліфікаційна робота є насамперед підсумковою атестаційною працею, її мові і стилю слід приділити дуже серйозну увагу. Адже саме мовностилістична культура роботи найкраще виявляє загальну культуру її автора.

Мова і стиль кваліфікаційної роботи як частина писемної наукової мови склалися під впливом так званого академічного етикету, сутністю якого є інтерпретація власної та запозичених точок зору з метою обґрунтування наукової істини. Вже склалися певні традиції у спілкуванні вчених між собою як в усній, так і в писемній мові. Проте не слід думати, що існує збірка «писаних» правил наукової мови. Може йтися лише про деякі усталені особливості.

Найхарактернішою ознакою писемної наукової мови є формально-логічний спосіб викладу матеріалу. Це відображається у всій системі мовних засобів. Науковий виклад складається головним чином із роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених унаслідок дослідження фактів дійсності.

Для наукового тексту характерними є смислова завершеність, цілісність і пов'язаність. Найважливішим засобом вираження логічних зв'язків тут є спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, які вказують на послідовність розвитку думки (спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже, і т. ін.), заперечення (проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк), причинно-наслідкові відношення (таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж), перехід від однієї думки до іншої (раніше ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимось на..., розглянувши..., перейдемо до..., треба зупинитися на..., варто розглянути...), результат, висновок (отже, значить, як висновок, на закінчення зазначимо, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, слід сказати...)

Засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники і дієприкметники (даний, той, такий, названий, вказаний і т. ін.).

У деяких випадках словосполучення розглянутого вище типу не тільки допомагають окреслити переходи авторської думки, а й сприяють удосконаленню рубрикації тексту. Наприклад, слова «перейдемо до розгляду» можуть замінити заголовок рубрики. Вони, - відіграючи роль невиділених

рубрик, пояснюють внутрішню послідовність викладу, а тому в науковому тексті дуже потрібні. На рівні цілого тексту для наукової мови, мабуть, основною прикметою є цілеспрямованість і прагматизм. Звідси стає зрозуміло, чому емоційні мовні елементи в роботі не відіграють особливої ролі. Науковий текст характеризується тим, що його становлять лише точні, отримані внаслідок тривалих спостережень і наукових експериментів відомості та факти. Це зумовлює і точність їх словесного вияву, і, таким чином, використання спеціальної термінології.

Завдяки спеціальним термінам стає можливим у стислій та економній формі давати розгорнуті визначення і характеристики наукових фактів, понять, процесів, явищ.

Треба добре пам'ятати, що науковий термін — це не просто слово, а втілення сутності даного явища. Отже добирати наукові терміни і визначення необхідно дуже уважно. Не можна довільно змішувати в одному тексті різну термінологію, пам'ятаючи, що кожна галузь науки має свою, притаманну тільки їй термінологічну систему.

Не використовується також замість прийнятих у даній науці термінів професійна лексика, тобто слова та вирази, поширені у певному науковому середовищі. Професіоналізм — це не позначення наукових понять, а умовні, вищою мірою диференційовані найменування реалій, які використовуються в середовищі вузьких фахівців і зрозумілі тільки їм. Це їхній своєрідний жаргон. В основі такого жаргону лежить побутове уявлення про наукове поняття,

Фразеологія наукової прози також вельми специфічна. Вона покликана, з одного боку, визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань (такі, наприклад, стійкі сполучення, як «навести результати», «як показав аналіз», «на підставі отриманих даних», «підсумовуючи сказане», «звідси випливає, що» і т.ін.), з іншого боку, позначати певні поняття, будучи, по суті, термінами (такі, наприклад, «струм високої напруги», «державне право», «вільна економічна зона» і т.ін.).

Розглянемо тепер *деякі особливості наукової мови*, котрі суттєво впливають на мовностилістичне оформлення кваліфікаційного дослідження. Насамперед слід відзначити наявність великої кількості іменників із абстрактним значенням, а також віддієслівних іменників (дослідження, розгляд, вивчення і т. ін.).

У науковій прозі широко представлені відносні прикметники, оскільки саме вони на відміну від якісних дають змогу з максимальною точністю вказувати достатні і потрібні ознаки понять.

Як відомо, не можна утворювати форми ступенів порівняння відносних прикметників. Тому в науковому тексті, використовуючи якісні прикметники, перевагу віддають аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для утворення найвищого ступеня часто використовують слова «найбільш», «найменш».

Особливістю мови наукової прози є також відсутність експресії. Звідси домінуюча форма оцінки — констатація ознак, притаманних слову, яке визначають. Тому більшість прикметників є тут частинами термінологічних виразів. Так, правильно буде прикметник «наступні» замінити займенником «такі», котрий всюди підкреслює послідовність перерахування особливостей і прикмет.

Розділ 3

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

Згідно з «Положенням про освіту» кваліфікаційні роботи у вищому навчальному закладі III-IV рівня акредитації необхідно оформлювати відповідно до державного стандарту. З огляду на високі нинішні вимоги є сенс детально розглянути порядок подання окремих видів текстового матеріалу, таблиць, формул та ілюстрацій, а також правила.

Оформлення кваліфікаційного (магістерського) дослідження — це водночас із викладом його змісту дуже важливий процес, нехтувати яким не можна.

Кваліфікаційну (магістерську) роботу подають у надрукованому вигляді спеціально підготовленого рукопису.

3.1. Вимоги до змісту кваліфікаційної (магістерської) роботи

Зміст подають на початку роботи з найменуваннями та номерами початкових сторінок усіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки), зокрема вступу, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаної літератури та ін.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (за потреби).

Якщо в роботі вжито специфічну термінологію, а також маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їх перелік може бути поданий у роботі окремим списком, котрий розмішують перед вступом.

Перелік друкують двома колонками, в яких ліворуч за абеткою наводять, наприклад, скорочення, праворуч — їх детальну розшифровку.

Якщо в роботі спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення і таке інше повторюються менше ніж тричі, перелік не складають, а їх розшифровку наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (задачі) та її значущість, підстави і вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Далі у вступі подають загальну характеристику роботи в такій послідовності.

Актуальність теми. Шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями проблеми (наукової задачі) чітко, аргументовано обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку науки, особливо на користь України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Стисло викладають зв'язок обраного напрямку досліджень із галузями науки.

Мета і завдання дослідження. Формулюють мету роботи і завдання, які потрібно вирішити для її досягнення. Не слід формулювати мету як «Дослідження...», «Вивчення...», тому що ці слова вказують на засіб досягнення, а не на неї саму. Мета роботи звичайно тісно переплітається з назвою роботи і повинна чітко вказувати, що саме розв'язується в роботі.

Методи дослідження. Подають перелік використаних методів дослідження або досягнення поставленої мети. Перераховувати їх треба не

відірвано від змісту роботи, а стисло та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи тим методом. Це дасть змогу пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме даних методів.

Основна частина роботи складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ починають із нової сторінки. Основному тексту кожного розділу може передувати передмова зі стислим описом обраного напрямку й обґрунтуванням застосованих методів досліджень. Наприкінці кожного розділу формулюють висновки із лаконічним викладом наведених у розділі наукових і практичних результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від незначних подробиць.

У розділах основної частини подають:

- огляд літератури за темою і вибір напрямків досліджень;
- виклад загальної методики і основних методів досліджень;
- аналіз і узагальнення результатів досліджень.

Виклад матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, чітко визначеній автором. У висновках викладають найважливіші наукові та практичні результати, отримані в роботі, з формулюванням розв'язаної наукової проблеми (завдання) та значення її для науки і практики. Далі подають висновки і рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів. Перший пункт висновків має дати стисло оцінку стану питання. Потім у висновках розкривають методи вирішення поставленої в роботі наукової проблеми (завдання), їх практичний аналіз, порівняння з відомими розв'язаннями, наголошують на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтовують їх достовірність.

Список використаних джерел слід укладати в порядку згадування їх у тексті за наскрізною нумерацією.

3.2. Загальні вимоги до оформлення кваліфікаційної роботи магістра

Роботу друкують машинописним способом або на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через два міжрядкових інтервали (до тридцяти рядків на сторінці). Мінімальна висота шрифту 1,8 мм. Можна також використати папір форматів у межах від 203x288 до 210x297 мм і подати таблиці та ілюстрації на аркушах формату А3.

Усі примірники кваліфікаційної роботи повинні бути ідентичними. Основний обсяг роботи становить 70-90 сторінок.

Зазначений вище обсяг роботи розрахований на використання при друкуванні через 2 інтервали на папері формату А4 комп'ютерів з використанням шрифтів текстового редактора Word розміру 14 з полуторним міжрядковим інтервалом, Текст роботи друкують, залишаючи береги таких розмірів: лівий — не менше 20 мм, правий — не менше 10 мм, верхній — не менше 20 мм, нижній — не менше 20 мм.

Шрифт друку повинен бути чіткий з однаковою щільністю тексту, стрічка — чорного кольору середньої жирності.

Вписувати в текст роботи окремі іншомовні слова, формули, умовні знаки можна чорнилом, тушшю, пастою тільки чорного кольору, при цьому щільність вписаного тексту повинна бути наближеною до щільності основного тексту.

Текст основної частини роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти.

Заголовки структурних частин роботи «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів — маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту. В кінці таким чином надрукованого заголовка ставиться крапка.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам.

Кожну структурну частину роботи починають з нової сторінки. До загального обсягу роботи, визначеного «Порядком», не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки. Але всі сторінки зазначених елементів роботи підлягають нумерації на загальних засадах.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №..

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи, не проставляючи його номера. Наступні сторінки нумерують у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці. Такі структурні частини роботи, як зміст, перелік умовних позначень, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера. Звертаємо увагу на те, що всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини роботи, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їх заголовки, тобто не можна друкувати: «1. ВСТУП» або «Розділ 6. ВИСНОВКИ». Номер розділу ставлять після слова «Розділ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. У кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: «1.3,2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту. Пункт може не мати заголовка.

Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими ж правилами, як пункти.

Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці слід подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих сторінках роботи, включають до загальної нумерації сторінок. Таблицю, рисунок або

креслення, розміри якого більші від формату А4, враховують як одну сторінку і розміщують у відповідних місцях після згадування в тексті або додатках.

Ілюстрації позначають словом «Мал.» і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках.

Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка.

Наприклад: Мал. 1.2 (другий малюнок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці складається з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 1.2» (друга таблиця першого розділу).

Якщо в роботі одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

При перенесенні частини таблиці на інший аркуш (сторінку) слово «Таблиця» і номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова «Продовження табл.» і вказують номер таблиці, наприклад: «Продовження табл. 1.2».

Формули в роботі (якщо їх більше однієї) нумерують у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Нумери пишуть біля правого берега аркуша в одному рядку з відповідною формулою в круглих дужках, наприклад: (3.1) (перша формула третього розділу).

Примітки до тексту і таблиць, в яких вказують довідкові і пояснювальні дані, нумерують послідовно в межах однієї сторінки. Якщо приміток на одному аркуші декілька, то після слова «Примітки» ставлять двокрапку, наприклад: Примітки: 1.... 2...

Якщо є одна примітка, то її не нумерують і після слова «Примітка» ставлять крапку.

Після передруку рукопис роботи треба ретельно вивчити. Навіть найдосвідченіші й грамотні друкарки можуть припуститися помилок (особливо це стосується правил бібліографічного опису літературних джерел).

Всі помилки і описки потрібно виправити.

3.3 Подання текстового матеріалу

Текстовий матеріал наукового твору вельми різноманітний. До нього (окрім розглянутих вище елементів) належать складні числівники, літерні позначення, цитати, посилання, перерахування тощо, тобто те, що при оформленні роботи потребує знання особливих техніко-орфографічних правил.

Кількісні числівники узгоджуються із іменниками у всіх відмінкових формах, крім називного та знахідного відмінків. Наприклад, від п'ятдесяти гривень (род. відм.), шістдесяти банкам (дав. відм.) і т.ін. У формах називного та знахідного відмінків чисельники керують іменниками. Наприклад, є

п'ятдесят (наз. відм.) гривень (род. відм.), одержати п'ятдесят (знах.відм.) гривень (род. відм.).

Кількісні числівники при запису їх арабськими цифрами не мають на письмі відмінкових закінчень, якщо вони супроводжуються іменниками. Наприклад, на 20 сторінках (не: на 20-ти сторінках).

При написанні порядкових числівників треба дотримуватися таких правил. Прості та складні порядкові числівники пишуться словами. Наприклад, третій, тридцять четвертий, двісті шостий. Винятком є випадки, коли написання порядкового номера зумовлено традицією, наприклад, 4-й Український фронт.

Числівники, що входять до складних слів, у наукових текстах пишуться цифрами. Наприклад, 15-тонна вантажівка, 30-відсотковий розчин. Останніми роками дедалі частіше використовуються форми без нарощування відмінкового закінчення, якщо контекст не припускає ніяких подвійних тлумачень, наприклад, у 3% розчині. Порядкові числівники, позначені арабськими цифрами, мають відмінкові закінчення. При запису після риски пишуть: а) одну останню літеру, якщо вони закінчуються на голосний (крім «о» та «у») або на приголосний звук; б) дві останні літери, якщо закінчуються на приголосний та голосний «о» чи «у». Наприклад, третя декада — 3-я декада (не: 3-тя), п'ятнадцятий день — 15-й день (не: 15-ий), тридцятих років — 30-х років (не: *0-их), десятого класу — 10-го класу (не: 10-о або 10-ого), у сьомому рядку — у 7-му рядку (не: 7-уабо 7-му).

При перерахуванні кількох порядкових числівників відмінкове закінчення ставиться тільки один раз. Наприклад, товари 1 та 2-го сорту.

3.4 Подання таблиць

Цифровий матеріал, коли його багато або є потреба у зіставленні певних показників, як правило, оформлюють у таблиці. Таблиця являє собою такий спосіб подання інформації, при якому цифровий або текстовий матеріал групується в рядки і графи, відокремлені одна від одної вертикальними та горизонтальними лініями.

За змістом таблиці поділяються на аналітичні та неаналітичні. Аналітичні таблиці є результатом обробки й аналізу цифрових показників. Як правило, після таких таблиць робиться узагальнення про нове (виведене) знання, яке вводиться до тексту словами: «таблиця дає змогу зробити висновок, що...», «із таблиці видно, що...» і таке інше. Часто такі таблиці сприяють виявленню і формулюванню певних закономірностей.

До неаналітичних таблиць вміщують здебільшого оброблені статистичні дані, потрібні лише для подання інформації або констатації певного стану речей.

Звичайно таблиця складається із таких елементів: порядкового номера і тематичного заголовка, бокової частини, заголовків вертикальних граф (головки), горизонтальних рядків та вертикальних граф (основної частини, тобто прографи).

Кожна таблиця повинна мати назву, котру розміщують над нею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

За логікою побудови таблиці її логічний суб'єкт, або підмет (позначення предметів, які в ній характеризуються), розміщують у боковій частині, головці, чи в них обох, а не у прографці; логічний предмет таблиці, або присудок (тобто дані, якими характеризується присудок),—у прографці, а не в головці чи бойовику. Кожен заголовок над графою стосується всіх даних цієї графи, кожен заголовок рядка в боковій частині — всіх даних цього рядка.

Заголовок кожної графи в головці таблиці має бути якомога стислішим. Слід уникати повторів тематичного заголовка в заголовках граф, одиниці виміру зазначати у тематичному заголовку, виносити до узагальнюючих заголовків слова, що повторюються.

Боковик, як і головка, потребує лаконічності. Повторювані слова тут також виносять в об'єднувальні рубрики; загальні для всіх заголовків боковика слова розміщують у заголовку над ним.

У прографці повторювані елементи, які стосуються всієї таблиці, виносять у тематичний заголовок або в заголовок графи; однорідні числові дані розміщують так, щоб їх класи збігалися; неоднорідні — посередині графи; лапки використовують тільки замість однакових слів, які стоять одне під одним.

Заголовки граф пишуть з великої літери, підзаголовки - з малої, якщо вони становлять одне речення із заголовком, і з великої, якщо вони є самостійними. Заголовки (як підпорядковані, так і головні) мають бути максимально точними і простими. В них не повинно бути слів або розмірностей, що повторюються. Висота рядків — не менша ніж 8 мм. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці включати не треба. Досить обережно слід ставитися також до вертикальної графи «Примітки». Така графа потрібна лише тоді, коли містить дані, що стосуються більшості рядків таблиці.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку курсової роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою. Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. У даному разі назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини і розміщувати одну над одною в межах тієї самої сторінки. Якщо рядки чи графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому випадку для кожної частини таблиці повторюють її головку, в другому — боковик. Якщо головка громіздка, її можна не повторювати. У такому разі пронумеровують графи і переносять їх нумерацію на наступну сторінку. Заголовок таблиці не повторюють.

Якщо текст у графі таблиці вживається кілька разів і складається з одного слова, його можна замінити лапками; якщо з двох або більше слів, то при першому повторенні його замінюють словами «Те ж», а далі лапками. Ставити лапки замість повторюваних цифр, марок, знаків, математичних і хімічних символів не слід. Коли цифрові або інші дані в якомусь рядку таблиці не подають, то в ньому ставлять прочерк.

Усі наведені в таблицях дані мають бути достовірними, однорідними і такими, що можуть зіставитися, в основу їх групування покладають лише суттєві ознаки.

Наводити в роботі треба лише ті таблиці, які неможливо передати звичайним текстом (результати експериментальних спостережень, зіставлення розбіжності, детальні довідкові дані і таке інше).

У наукових працях дуже часто використовують спрощені таблиці-висновки. Висновок, як правило, містить боковик, крапки та одну чи дві графи (стовпчики). Висновок дають без заголовка, якщо він є безпосереднім продовженням матеріалу і граматично пов'язаний із вступною фразою тексту; із заголовком, якщо висновок має самостійне значення.

3.5. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути максимально точним у викладі думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів, і робити відповідні посилання на джерело;

д) цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо і те і те знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивності праці, а недостатнє — знижує наукову цінність викладеного матеріалу;

є) якщо треба виявити ставлення автора кваліфікаційної праці до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак запитання;

є) якщо автор кваліфікаційної праці, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора курсової роботи, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш.— М.Х.), (підкреслено мною. — М.Х.), (розрядка моя. — М.Х.).

Коли використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел, що мають велику кількість сторінок, тоді в посиланні слід точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул джерела, на яке дано посилання в кваліфікаційній роботі.

Посилання до тексту кваліфікаційної роботи на джерела роблять згідно з їх переліком у квадратних дужках, наприклад, «... у працях [1-7]...».

Допускається наводити посилання у виносках, при цьому його оформлення має відповідати бібліографічному опису за переліком посилань із зазначенням номера.

Приклад:

Цитата в тексті: «...сьогодні важливо те, що макроекономічну стабільність та можливість інтеграції у світову економіку зможуть реалізувати ті країни з перехідною економікою, які матимуть темпи зростання на рівні не меншому як 5-6 % ...» [61].

Відповідний опис у переліку посилань:

6. Геєць В.М., Буковинський С.А. Перспективи економіки світу, окремих регіонів і країн на порозі третього тисячоліття. *Фінанси України*, 2017. №3. С.5-17.

3.6. Оформлення списку використаних джерел

Бібліографічний апарат в роботі - ключ до використаних автором джерел. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику і культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з наявною літературою з досліджуваної проблеми. Бібліографічний апарат роботи складається з бібліографічного списку (списку використаних джерел) і бібліографічних посилань, які оформлюються відповідно до чинних стандартів.

Список використаних джерел — елемент бібліографічного апарата, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків. Такий список - одна із суттєвих частин курсової роботи, що віддзеркалює самостійну творчу працю її автора і демонструє ступінь фундаментальності проведеного дослідження.

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв і таке інше. Завдяки цьому можна уникнути моторних перевірок, вставок пропущених відомостей.

Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування і рекомендований при написанні роботи), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

Відомості про джерела, включені до списку, треба давати відповідно до вимог державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

Бібліографічний опис джерел складають відповідно до чинних стандартів із бібліотечної та видавничої справи (додаток В).

3.7. Правила оформлення додатків

Додатки оформлюють як продовження курсової роботи на наступних її сторінках або у вигляді окремої частини (книги), розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті роботи.

Якщо додатки оформлюють як продовження роботи, кожен із них починають з нової сторінки. їм дають заголовки, надруковані угорі малими літерами з першої великої симетрично стосовно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д. Єдиний додаток позначається як додаток А.

При оформленні додатків окремою частиною (книгою) на титульному аркуші під назвою роботи друкують великими літерами слово «ДОДАТКИ».

Текст кожного додатка за потреби може бути поділений на розділи й підрозділи, пронумеровані у межах кожного додатка: перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад, А.2 — другий розділ додатка А; В.3.1 — підрозділ 3.1 додатка В.

Ілюстрації, таблиці і формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: мал. Д.1.2 — другий рисунок першого розділу додатка Д); формула (А. 1) — перша формула додатка А.

Розділ 4

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ

4.1 Критерії оцінювання магістерської роботи

Критерії оцінювання. Магістерська робота оцінюється диференційовано за чотирибальною системою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»), тобто за стобальною системою ECTS, яка складається з двох частин:

- виконання роботи (до 70 балів);
- захист роботи (до 30 балів).

Слід зазначити, що висока якість виконаної роботи *не є гарантією* її високої оцінки. Висока оцінка керівника та рецензента може бути знижена через некваліфікований захист магістерської дисертації.

У процесі визначення оцінки враховується:

1. Змістовні аспекти:

- актуальність теми;
- спрямованість роботи з розробки реальних практичних рекомендацій;
- відповідність логічної побудови роботи поставленої мети та завданням;
- наявність альтернативних підходів до розв'язання певних проблем;
- рівень обґрунтування запропонованих рішень;
- ступінь самостійності проведення дослідження;
- розвиненість мови викладу роботи та її загальне оформлення.

2. Якість захисту роботи:

- уміння коротко, послідовно та чітко викласти сутність та результати дослідження;
- здатність аргументовано захищати свої пропозиції, думки, погляди;
- загальний рівень підготовки магістра;
- володіння культурою презентації.

При виставленні остаточної оцінки за магістерську дисертацію члени ДЕК повинні обов'язково враховувати такі *моменти*:

- відповідність змісту магістерської дисертації вимогам до її написання;
- оцінку рецензента магістерської дисертації;
- оцінку наукового керівника магістерської дисертації;
- захист магістерської дисертації її автором перед членами ДЕК.

Шкала та критерії оцінювання

Загальна кількість балів	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Критерії оцінювання
90-100	5 (відмінно)	A	Може бути виставлена лише у тому випадку, якщо: робота повністю розкриває зміст теми та відповідає вимогам щодо її оформлення; на захисті магістр показав вільне і глибоке володіння змістом магістерської дисертації, використовував ілюстративний матеріал, точно і повно відповів на всі задані запитання

			членів ДЕК, вільно володіє науковою термінологією.
82 - 89	4 (дуже добре)	B	Виставляється, якщо: робота повністю розкриває зміст теми та відповідає вимогам щодо її оформлення; на захисті магістр показав вільне і глибоке володіння змістом магістерської дисертації, використовував ілюстративний матеріал, проте, при відповіді на запитання здобувачем, були допущені незначні неточності, які він не зумів повністю виправити після того, як на них було звернуто увагу з боку членів ДЕК, в основному володіє науковою термінологією.
74 - 81	4 (добре)	C	Виставляється, якщо: робота повністю розкриває зміст теми, в цілому відповідає вимогам щодо її оформлення; на захисті магістр показав, що він в основному володіє змістом магістерської дисертації, під час доповіді використовувався ілюстративний матеріал, при відповіді на запитання здобувачем були допущені незначні неточності, які він однак так і не зумів повністю виправити після того, як на них було звернуто увагу з боку членів ДЕК, в основному володіє науковою термінологією. Під час доповіді використовувався ілюстративний матеріал, в якому теж були деякі помилки та неточності.
64 - 73	задовільно	D	Виставляється, якщо: робота в цілому розкриває зміст теми та в значній мірі відповідає вимогам щодо її оформлення; на захисті магістр показав, що він в основному володіє змістом магістерської дисертації, проте, доповідь містить несуттєві помилки. Під час доповіді використовувався ілюстративний матеріал, в якому теж були деякі помилки та неточності. Відповіді на запитання членів ДЕК були не зовсім чітко сформульовані. Деякі наукові терміни магістер вживав не за їх точним призначенням.
60 - 63	задовільно	E	Виставляється, якщо: робота в цілому розкриває зміст теми та в значній мірі відповідає вимогам щодо її оформлення; на захисті магістр показав, що він в основному володіє змістом магістерської дисертації, проте, доповідь була побудована нелогічно і містить помилки. Під час доповіді використовувався ілюстративний матеріал, в якому теж були

			деякі помилки та неточності і при коментуванні якого магістр наражався на певні труднощі, що важко долав. Відповіді на запитання членів ЕК були нечітко сформульовані. Деякі наукові терміни магістер використовував не за їх точним призначенням.
35 - 59	незадовільно	FX	Виставляється, якщо: робота не розкриває зміст теми та не відповідає вимогам щодо її оформлення; на захисті магістер показав, що він не володіє частиною змісту магістерської дисертації, його доповідь нелогічна і містить серйозні помилки, а ряд висновків неправильно обґрунтовуються чи взагалі є неправильними. Під час доповіді використовувався ілюстративний матеріал, але змістовно прокоментувати його магістер не міг. Відповіді на запитання членів ДЕК були нечіткими і поверховими. Знання наукових термінів незадовільне.

4.2 Подання роботи на плагіат

Юридичне визначення цього терміна вперше з'явилося в українських нормативних документах лише в липні 2001 року в новій редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права». Водночас власне явище плагіату має багатовікову історію. Засуджували літературні крадіжки ще відомі поети та мислителі античності — Ювенал, Горацій, Вергілій і Марціал. Останній уперше застосував слово «плагіатор», що латиною означало «викрадач чужих рабів», до літературних грабіжників. У XVII столітті у Франції з'явилися навіть теоретики плагіату. Зокрема, Франсуа Ла МотлеВайє у своїй роботі «Академія ораторів» відкрито радив маскувати власну нездатність до творчості плагіатом і навіть давав рекомендації, як, непомітно замінюючи всі вислови вкраденої фрази їхніми синонімами, приховати крадіжку.

Нині єдиного, вичерпного та загальноприйнятого визначення плагіату не існує. Приміром, автори одного з найбільших англомовних ресурсів для виявлення плагіату «Turnitin» дають такі визначення цього поняття:

- вкрасти ідею або слова іншої людини і видати їх за власні;
- використати результати роботи іншої людини без вказання джерела, звідки вони були взяті;
- повністю або частково вкрасти мистецький, науковий або інший твір чи роботу та видати їх за свою;
- представити вже існуючу ідею або продукт як новий та оригінальний.

Закон України «Про освіту» (п.4, статті 42) дає визначення «академічного плагіату - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження

(творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства»

Таким чином, плагіат в будь-якому разі розглядається як шахрайство, суть якого - у крадіжці чужої роботи або її частини і представленні її як власної.

Видами плагіату є:

- видання виконаної іншим автором роботи за свою без внесення в неї змістовних змін, а також навмисні текстові спотворення;

- заміна символів в тексті (кириличні символи на латинські і навпаки тощо) з метою укриття запозичення;

- дослівне копіювання фрагментів тексту (від фрази до набору речень) без належного оформлення цитування;

- внесення незначних правок у скопійований матеріал (перефразування речень, зміна порядку слів у них тощо) та без належного оформлення цитування;

- компіляція – створення значного масиву тексту без поглибленого вивчення проблеми шляхом копіювання тексту із низки джерел без внесення в нього правок, з посиланням на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту;

- представлення скомпонованих власних і запозичених аргументів без належного цитування;

- парафраза – переказ своїми словами чужих думок, ідей або тексту, тобто заміна слів (знаків), фразеологічних зворотів або пропозицій при використанні будь-якої авторської наукової праці (збереженої на електронних або паперових носіях, у тому числі розміщеної в мережі Інтернет);

- фальсифікація (вигадування тих чи інших статистичних показників з подальшим вказуванням їх у якості власної роботи);

- реплікація – своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора;

- рерайт – додавання до чужого матеріалу (без дозволу автора) додаткової інформацію, з переробкою раніше обнародованого матеріалу і заміною слів та виразів;

- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих результатів як нових наукових результатів.

Виявлені у тексті твору запозичення являються *правомірними*, якщо вони є:

- власними назвами (індивідуальними найменуваннями окремих об'єктів, найменуваннями установ, бібліографічними посиланнями на джерела та ін.);

- усталеними словосполученнями, що характерні для певної сфери знань;

- цитування, оформлені належним чином;

- відображення змісту господарських операцій через кореспонденцію рахунків, терміни та їх визначення згідно з нормативно-правовими актами, зміст таблиць фінансового аналізу діяльності підприємств, установ і організацій;

- сталими методиками розрахунку та опису, що характерні для певної сфери знань.

Цитування має використовуватися в усіх випадках, коли в роботі використовуються дані, взяті зі сторонніх джерел, а не отримані або створені безпосередньо автором:

- якщо думка автора наводиться дослівно, то її слід взяти в лапки;
- якщо цитується великий уривок тексту, то він може не братися в лапки, а виділяється або відбивається від решти тексту певним способом (набирається іншим кеглем, шрифтом, накресленням, відбивається від основного тексту більшими абзацними відступами тощо);
- допускається скорочення цитати, яке не веде до викривлення думки автора (воно має бути відзначене в цитаті квадратними дужками з трикрапкою всередині);
- допускається перефразування цитати, зміна словоформ чи відмінків певних слів. В такому разі, цитата в лапки не береться, але в квадратних дужках обов'язково ставиться посилання на джерело (його порядковий номер зі списку використаної літератури, який додається до роботи).

Відповідальність за плагіат. Існуючий на сьогодні в Україні правовий механізм притягнення до відповідальності за плагіат є досить неоднозначним. Справа в тому, що з точки зору законодавства прописано достатньо відповідних норм, які дають визначення поняття плагіату гарантують захист прав авторів, а також встановлюють перелік правопорушень з використанням плагіату та заходи відповідальності за них.

Так, у статті 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Стаття 54 Основного Закону встановлює заборону використовувати або поширювати об'єкти інтелектуальної власності без згоди їх автора, за винятками, встановленими законом.

У Цивільному Кодексі України захисту прав автора від плагіату приділено статті 433-456.

В цивільному процесі у випадку доведення факту використання плагіату суд може винести рішення про притягнення винної особи до таких заходів відповідальності, як:

- відшкодування збитків та моральної шкоди, завданих порушенням авторського права;
- стягнення доходу, отриманого в результаті відповідного порушення;
- виплату компенсації, що визначається судом у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат замість відшкодування збитків та стягнення доходу;
- конфіскацію примірників творів, виданих з порушенням авторського права.

Відповідні повноваження суду прописані у ст. 52 Закону «Про авторське право та суміжні права».

Також згідно ст. 432 ЦКУ, суд може винести рішення про:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності;

- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;

- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

Загалом за використання плагіату передбачено (залежно від кожного конкретного правопорушення) цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Адміністративна відповідальність у вигляді штрафу від десяти до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян (тобто від 170 до 2400 грн.) передбачена статтею 51-2 кодексу України про адміністративні правопорушення за незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом.

Кримінальну відповідальність за подібного роду дії передбачено статтею 176 Кримінального кодексу України, а саме, штраф від двохсот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян (від 2400 до 17000 грн.) або виправними роботами на строк до двох років, з конфіскацією всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Такі заходи впливу застосовуються до особи, винної у незаконному відтворенні, розповсюдженні творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконному відтворенні, розповсюдженні виконань, фонограм і програм мовлення, їх незаконному тиражуванні та розповсюдженні на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, а також інше використання чужих творів, комп'ютерних програм і баз даних, об'єктів суміжних прав без дозволу осіб, які мають авторське право або суміжні права, якщо ці дії завдали матеріальної шкоди у великому розмірі.

4.3 Звіт запозичень

Робота на плагіат подається у трьох файлах:

- ПрізвищеZayava рік (див. додаток)
- ПрізвищеfSG рік (повна робота)
- ПрізвищеFsg рік check (робота від вступу до висновків)

Коефіцієнт Подібності 1 – це значення (у відсотках) визначає рівень запозичень, знайдених у певних джерелах (базах даних та Інтернеті), які складаються з фрагментів тексту, що містять що найменше п'ять слів. Він не є ознакою наявності неправомірних запозичень, але вказує на необхідність додаткової перевірки тексту кваліфікаційної роботи.

Коефіцієнт Подібності 2 – це значення (у відсотках) визначає рівень запозичень, знайдених у певних джерелах (базах даних та Інтернеті), які складаються з фрагментів тексту, що містять що найменше 25 слів. Інша довжина фрагменту, відмінна від 25 слів, може індивідуально визначатися Вченою радою факультету та рекомендацій, представників компанії StrikePlagiarism.com. Не є ознакою наявності неправомірних запозичень, але вказує на необхідність додаткової перевірки тексту кваліфікаційної роботи.

Сигнал «Тривога!» з'являється, якщо є вірогідність прихованого запозичення (повідомлення, що вказує на наявність у тексті знаків одного алфавіту, замінені схожими знаками іншого алфавіту та привертає увагу Системного Оператора до можливої необґрунтованості використання зазначених символів, тобто на можливу спробу фальсифікувати результат перевірки з метою збільшення показників оригінальності роботи).

Результатом перевірки є *висновок з наведеним відсотком* (по сукупності Коефіцієнтів Подібності 1 та 2 запозичень), який слід розуміти наступним чином:

- висока оригінальність – робота допускається до захисту 86 - 100% авторського тексту та 0 - 14% відсоток запозичень;
- достатня оригінальність – робота допускається до захисту 66 - 85% авторського тексту та 15 - 34% відсоток запозичень;
- задовільна оригінальність – робота потребує уваги з боку наукового керівника 51 - 65% авторського тексту та 35–49% відсоток запозичень;
- низька оригінальність 50% і нижче – *робота повинна бути відхилена.*

Якщо робота визнана *низько оригінальною*, то члени кафедри, за якою закріплений здобувач вищої освіти, разом із науковим керівником роботи мають проаналізувати:

- наявність у кваліфікаційній роботі великих фрагментів тексту, що ідентифіковані системою як подібні;
- наявність детальної подібності кваліфікаційної роботи (проєкту) та джерела (джерел), розташованого в мережі Інтернет та/або базах даних;
- можливість кваліфікувати особливості викладу тексту роботи як механічне переписування вже існуючого документа.

Результати засідання кафедри оформляються протоколом контролю оригінальності кваліфікаційної роботи (вказуються надані рекомендації про допуск до захисту чи не допуск) і передаються Голові комісії з питань етики та академічної доброчесності та на кафедру для прийняття остаточного рішення.

Висновок щодо можливості захисту *задовільно оригінальної роботи* приймає завідувач кафедри, за якою закріплений здобувач разом із науковим керівником роботи протягом трьох робочих днів із моменту отримання Звітів. Висновок оформлюється у трьох екземплярах (див. додаток). Один екземпляр

Висновку видається здобувачу вищої освіти, другий залишається в документах кафедри, за якою закріплений здобувач вищої освіти, третій направляється Голові комісії з академічної доброчесності.

Якщо прийнято рішення *про неможливість* допустити низько оригінальну кваліфікаційну роботу до попереднього захисту, здобувачу вищої освіти дається *п'ять робочих днів* на корегування тексту роботи. Після отримання Системним Оператором оновленого варіанту роботи проводиться *повторна перевірка* роботи на плагіат відповідно до цього Положення.

Якщо за результатами *повторної перевірки* робота оцінюється як низько оригінальна, то ця робота *не допускається до захисту* в Екзаменаційній комісії.

Несамостійно виконані роботи здобувачів освіти не можуть бути позитивно оцінені або взагалі не допускаються до захисту.

Відповідальна від кафедри особа зберігає в електронному вигляді висновки перевірки випускної кваліфікаційної роботи в повному обсязі. Термін зберігання - *один рік після випуску здобувача.*

Передача до репозитарію еаDNURT (що супроводжується Бібліотекою) цифрових копій захищених магістерських робіт відбувається відповідальною від кафедри особою протягом *5 робочих днів* після захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Професійний стандарт «Клінічний психолог» (від 19.05.2025р. № 13, протокол № 26 (220) Національне агентство кваліфікацій України).
- 2.ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40)
- 3.Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України 31.05.2019 № 759 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0640-19#n2>
- 4.Грисенко Н.В., Байєр О.О., Носенко Е.Л., Волков Д.С., Аршава І.Ф., Батраченко І.Г., Коробов Є.Т. Методичні рекомендації до написання та оформлення дипломних робіт за спеціальністю «психологія». Дніпро: ДНУ, 2022. 66с.
- 5.Методичні вказівки до написання та оформлення курсових проєктів за спеціальністю 053 Психологія / Укл. І. М. Пивоварчик, Л. М. Цибух, Г. О. Кондрицька, В. В. Візнюк. Одеса. Університет Ушинського. 2020. 41 с.
- 6.Мартиненко С.М., Шумигора Л.І., Данченко Т.В. (ред.). Методичні рекомендації щодо виконання й захисту магістерських дисертацій. Київ: КиМУ, 2019. 42с.
- 7.Про організаційні аспекти перевірки магістерських дисертацій на плагіат <https://library.diit.edu.ua/storage/app/media/document>
- 8.Порядок про перевірку текстових документів (наукових, навчально-методичних, дисертаційних, магістерських, бакалаврських та інших робіт) на наявність запозичень з інших документів. Полтавський державний гуманітарний університет. Полтава, 2021. 16 с.
9. Методичні рекомендації до написання та оформлення магістерських робіт за спеціальністю «психологія» Навчально-методичний посібник / Л.О.Матохнюк – Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2020 – 36 с.
10. Методичні рекомендації до виконання кваліфікаційної роботи для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» освітньо-професійної програми «Клінічна психологія» другого (магістерського) рівня / уклад. О.М.Абасалієва. Харків : ХНМУ, 2024. 38 с

ДОДАТКИ

Додаток А. Титульний лист кваліфікаційної роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО»

Навчально-науковий інститут психології та суспільних наук
Кафедра клінічної психології та психічного здоров'я

Кваліфікаційна робота магістра
ТЕМА

Виконав(ла):

здобувач(ка) другого (магістерського)
рівня вищої освіти
денної/заочної форми здобуття освіти
за спеціальністю С4 Психологія
ОПП Клінічна психологія

(ПІБ здобувача освіти)

Науковий керівник:

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище, ім'я, по батькові)

ЗМІСТ

ВСТУП.....

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОСИМПТОМАТИКИ ПЕРЕБІГУ БРОНХІАЛЬНОЇ АСТМИ.....

1.1. Уточнення поняття «психосоматози».....

1.2. Аналіз психосоматичного та соматопсихічного підходу в психосоматиці....

1.3. Специфіка перебігу психосоматозу при проявах бронхіальної астми.....

1.4. Шляхи дослідження психосоматичного підходу в етіопатогенезі перебігу бронхіальної астми.....

Розділ 2. ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ БРОНХІАЛЬНОЇ АСТМИ ЯК СПРАВЖНЬОГО ПСИХОСОМАТОЗУ.....

2.1. Методи та умови проведення дослідження.....

2.2. Опис методик емпіричного дослідження.....

Розділ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....

3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за методикою.....

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за методикою.....

Розділ 4. ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПАЦІЄНТІВ З БРОНХІАЛЬНОЮ АСТМОЮ.....

4.1. Програма психокорекції та реабілітації пацієнтів з проявами бронхіальної астми.....

4.2. Ефективність впровадження програми подолання проявів психосоматичних розладів в етіопатогенезі перебігу бронхіальної астми.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

ВСТУП

Актуальність дослідження. Участь жінки в бізнесі в розвинених країнах явище звичне і не викликає подиву в діловому світі і суспільстві. Швидше викликає повагу той факт, що на цьому терені жінки виявляють незвичайні здібності і ділові якості. Існує поняття, що жінки - слабка стать, і це вірно по відношенню до фізичної сили. Відносно сили духу, питання далеко не безперечне. Сила духу особливо важлива для жінки - керівника, вона повинна керувати, оцінювати, винагороджувати або карати. А як це сприймають чоловіки? Багато з них вважають, що робота під керівництвом жінки їх принижує. Вони не знають, як поводитися з жінкою-керівником. Зате жінки прекрасно знають, як вести себе з чоловіком-керівником. Безумовно, багато професій набагато краще "даються" жінкам в силу їх психофізіологічних якостей. За даними дослідників бізнесу (М.Верес, Ф.Тейлор, А.Файоля), з 22 тисяч фірм, на чолі яких стоять жінки, приносять вдвічі більше прибутку, ніж фірми, очолювані чоловіками, вдвічі швидше розвивають свій бізнес. За даними дослідження проведених британськими психологами-дослідниками, майже третину фірм, заснованих в 2020 році, були засновані жінками. На сьогоднішній день більше 790 тис. жінок в Англії керують власним бізнесом, вдало знаходять вільні місця на ринках. Посилюється тенденція проникнення в політичну діяльність і охоронний бізнес саме жінок. Так, наприклад, в Угорщині в охоронному бізнесі 13% жінок, у Великобританії 18%, в Японії-20%, в Естонії більше 22%.

Численні дослідження особистості керівника-жінки здійснені в соціально-психологічному підході. Тут розроблені і емпірично доведені різні моделі особистості керівника-жінки виробничої організації (Р.Б. Гітельмахер, А.Л. Журавльов, Д.П. Кайдалов, А.І. Китов, А.Г. Ковальов, Б.Б. Косов, І. С. Мангут, Б.Д. Паригін, В.Ф. Рубахин, Є.І. Суименко, Л.І. Уманський, А.В. Філіппов та ін.), вивчено вплив особистості керівника-жінки на ефективність управлінської діяльності (О.М. Заленіна, Л.Д. Кудряшова, В.С. Лазарєв та ін.), організаторський потенціал і спрямованість керівника-жінки (Ю.Н. Ємельянов, Т.А. За грузина, З.К. Шаукенова і ін.).

Актуальність, наукова і практична значущість проблеми і визначили вибір теми нашого дослідження.

Проблема жіночого керівництва актуальна для України, де жінка, незважаючи на більш ніж сімдесятирічний період утвердження рівноправності чоловіка і жінки, залишається в полоні традиційного стереотипу про вторинні цінності ділової кар'єри і обмежена в межах такої кар'єри.

Об'єкт дослідження – комунікативні особливості жінки-керівника.

Предмет дослідження – вплив комунікативних особливостей жінки-керівника на ефективність її управлінської діяльності.

Мета роботи полягає в розкритті психологічних критеріїв впливу комунікативних особистісних особливостей жінки у формування іміджу успішних жінок-керівників підприємств.

Завдання дослідження:

- в теоретичному плані: вивчити стан проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі;
- в методичному плані: здійснити підбір та розробку інструментарію дослідження;
- в емпіричному плані: виявити і вивчити психологічні критерії впливу комунікативних особистісних особливостей жінки у формування іміджу успішних жінок-керівників підприємств.

Загальна **гіпотеза дослідження** полягає в тому, що імідж жінки - успішного керівника відображає професійно значущі, з позиції суспільної свідомості, особливості її особистості, комунікативної діяльності, спілкування, поведінки і зовнішнього вигляду і є позитивним при дотриманні ряду основних соціально-психологічних умов. По-перше, сприйняття жінки-керівника максимально наближене до пануючого в масовій свідомості стереотипу «ідеального керівника» незалежно від статевої приналежності його носія. По-друге, жінка-керівник має високий рівень успішності діяльності, соціальної зрілості і розвитку ряду професійно важливих соціально-психологічних якостей.

Методологічну основу дослідження становлять загальні методологічні принципи вітчизняної матеріалістично орієнтованої психологічної науки: детермінізм (зокрема, соціальна детермінація особистості), історизм, на яких базується:

- конкурентний підхід, що передбачає наявність у керівників-жінок особливих, особистісних властивостей, які відрізняють їх від інших груп людей, котрі не відносяться до цієї категорії персоналу, таким чином дозволяє провести порівняння успішних і неуспішних керівників-жінок різних посадових рівнів;
- концепція Р. Блейка і Дж. Моутон, що припускає для забезпечення ефективного керівництва жінки наявність одночасної уваги та комунікативних здібностей менеджера до виробництва та до персоналу.

Методи та методики дослідження:

У роботі застосовувався комплекс методик з метою виявлення психологічних критеріїв впливу комунікативних особливостей жінки-керівника на ефективність управлінської діяльності:

- Метод експертної оцінки успішності жінки-керівника середньої ланки безпосередніми керівниками підприємства. В оцінці приймали участь по три експерта, які оцінювали комунікативні особливості індивідуально кожної жінки-керівника за 10-бальною шкалою (використання суб'єктивного шкалювання в психології).
- Методика визначення стилю керівництва (В.П.Захарова), з метою визначення домінуючого стилю керівництва жінки-керівника.
- Вивчення індивідуально-психологічних особливостей жінки-керівника, які є складовими комунікації, за багатофакторним особистісним опитувальником Кеттела.
- Підрахунок одержаних індивідуальних характеристик проводився за рахунок визначення середньоарифметичного значення для всіх

досліджуваних з метою виявлення загальної тенденції виразності ступеня ефективності управлінської діяльності.

- Для перевірки достовірності результатів дослідження використовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.
- Порівняння середніх величин у групах досліджуваних проводилось з метою виявлення статистичних значущих розбіжностей за критерієм Тьюки (хі-квадрат).
- Множинний регресійний аналіз дозволив дослідити наявність взаємозв'язків між впевненістю у собі і показниками доброзичливості у групі високоефективних керівників-жінок та середньоефективних при достовірній прогностичній моделі.

Теоретичне значення роботи:

У роботі теоретично обґрунтовано та розширено уявлення про ефективність жінки-керівника в управлінській діяльності саме з позиції впливу комунікації. Теоретично обґрунтовано, що основою комунікативних особливостей, які впливають на якість управлінської діяльності, є такі складові, як:

- Комунікація, в основі якої є особистісно-психологічні комунікативні компетентності керівника.
- Комунікація, в основі якої є етико-психологічні засади ділових взаємовідносин.
- Комунікація з позиції психології ділового спілкування у колективі.

Таким чином у роботі розширено уявлення ідей щодо раціонального ефективного управління, розширено підходи щодо теоретичної моделі розвитку особистості жінки-керівника та ефективності її управлінської діяльності, в яких комунікативний вплив розглядається як домінуючий.

Теоретично виокремлено, що відповідність ефективності діяльності керівника за виробничими та соціально-психологічними властивостями узгоджена із рівнем комунікативного зростання жінки-керівника та корелює з конкурентним підходом, який припускає наявність у керівника-жінки особливих особистісних властивостей на відміну від чоловіка-керівника.

Практичне значення роботи:

Розробка рекомендацій щодо розвитку комунікативних особливостей жінки-керівника, з урахуванням трьох підходів - особистісно-психологічного, етико-психологічного та психології ділового спілкування, дозволить підвищити ефективність управлінської ланки серед жінок та підвищити роль жінки як керівника. Ці рекомендації та результати емпіричного дослідження можуть використовуватись практикуючими психологами та менеджерами у підготовці ефективних управлінців серед жінок, що має практичне значення в таких напрямках психології як психологія менеджменту, психологія управління та психологія праці.

Наукова новизна дослідження:

Вперше, на основі отриманих результатів дослідження, розроблено *факторну модель впливу комунікативних особливостей жінки-керівника на ефективність управлінської діяльності*, в якій виокремлено ряд симптомокомплексів, що є критеріями ефективності управлінської діяльності жінки-керівника.

Знання основних комунікативних критеріїв ефективності діяльності керівника-жінки дає змогу ранньої діагностики при проведенні професійного відбору кадрів на управлінську діяльність серед жінок та можливість проведення психологічної прогностичної діяльності щодо ефективності управлінської діяльності серед жінок-керівників середньої ланки.

Структура роботи:

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. **Основний обсяг** роботи складає 70 сторінок.

В роботі використано 76 літературних джерел, 4 додатки, 1 малюнок.

Форма № Н-9.01

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Навчально-науковий інститут психології та суспільних наук
Кафедра клінічної психології та психічного здоров'я
Спеціальність С4 Психологія
ОПП Клінічна психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ ____ ” _____ 2026 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА ЗДОБУВАЧЕВІ**

ПІБ здобувача

---

1. Тема роботи: _____
керівник роботи ПІБ, затверджені наказом вищого навчального закладу від “ ____ ” _____ 20__ року № ____
2. Строк подання здобувачем роботи **до 01.11.2026 року.**
3. Вихідні дані до роботи. *Мета дослідження* - проаналізувати доступну наукову літературу щодо проблеми дослідження та визначити прояв депресії у старших підлітків в залежності від їх індивідуальних особливостей. *Об'єкт дослідження* - психічне здоров'я підлітків. *Предмет дослідження* – особливості прояву депресії у старшому підлітковому віці.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (*перелік питань, які потрібно розробити*). *Обґрунтування актуальності проблеми, мети та завдань дослідження; зазначення методів та джерел дослідження; визначення теоретичних засад дослідження (провідних категорій, понять, розвитку явища, яке визначається, вивчення історії питання, документів, нормативних актів, інших джерел інформації); проведення дослідження.*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) *таблиці, малюнки*
6. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської дисертації	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обґрунтування теми дослідження (визначення актуальності проблеми, мети, завдань дослідження, предмету, об'єкту, гіпотези тощо).	28.02.26	
2.	З'ясування стану проблеми в науковій літературі. Складання бібліографії.	30.03.26	
3.	Складання розгорнутого плану роботи.	15.04.26	
4.	Написання теоретичного розділу роботи.	31.04.26	
5.	Розробка програми емпіричного дослідження, обґрунтування вибору методів, методик, вибірки, статистичних методів обробки даних. Вільне володіння обраними методиками.	30.05.26	
6	Написання методичного розділу роботи	30.06.26	
7	Проведення процедури емпіричного дослідження.	30.08.26	
8	Первинне опрацювання результатів, математико-статистична обробка даних.	30.09.26	
9	Оформлення результатів емпіричної частини роботи, їх аналіз та інтерпретація.	30.10.26	
10	Написання статті/тез	30.10.26	
11	Попередній захист роботи	30.10.26	
12	Оформлення тексту магістерської дисертації, узагальнення результатів, написання висновків, оформлення літературних джерел та додатків.	30.10.26	
13	Подання роботи на кафедру	01.11.26	
14	Захист магістерської дисертації	За планом	

Магістрантка _____ *Прізвище*
 Керівник роботи _____ *Прізвище*

РЕЦЕНЗІЯ
на кваліфікаційну роботу магістра
здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту психології та суспільних наук
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Євтушек В.В. на тему: «Особливості прояву депресії у старшому
підлітковому віці»

Відомо, що депресія є поширеним психічним захворюванням, до нього схильні люди різного віку, включаючи дітей та підлітків. Дане захворювання часто призводить до зневіри, втрати інтересу до всього навколишнього, і, як наслідок, може спровокувати суїцидальну спробу.

Депресія є одним з найпоширеніших афективних розладів. Довгі роки дитячі психіатри відкидали ідею виникнення депресії у дитячому віці. Вважалося, що симптоми депресії є нормальними та тимчасовими проявами, властивими певним стадіям дитячого розвитку. Однак депресія для дітей є такою ж проблемою, як і для дорослих. Відомо, що знижений розлад настрою в дитячому віці часто зустрічається, але не завжди розпізнається важкий розлад, поширеність якого постійно збільшується.

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми дослідження, коректно формулюються предмет, мета, завдання, методи дослідження, а також представлена наукова новизна й практична значущість роботи.

У першому розділі представлено аналіз теоретико-методологічної літератури, щодо визначення понять «депресія», «депресивний стан», провідних форми депресії та психологічних чинників її виникнення у підлітковому віці.

У другому розділі обґрунтовано вибір методик, описано основні етапи дослідження, проведено аналіз та інтерпретація отриманих даних, а також застосовано комплекс сучасних методів математичної статистики. Для дослідження особистісних особливостей старших підлітків, автором було використано п'ять методик: методика FPI, запропонована Й. Фаренбергом, Х. Заргом, Р. Гампелом; методика «Акцентуації характеру», запропонована К. Леонгардом і адаптована Г. Шмишеком; методика «Діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності», запропонована Д. Раселом, М. Фергюсоном; методика «Діагностика суїцидальної поведінки», запропонована Б. Любан-Плоццем; методика «Оцінка самоконтролю у спілкуванні», запропонована М. Снайдером.

Виходячи з мети дослідження, була сформована вибірка 60 старших підлітків віком 15–17 років. В результаті дослідження показано, що у 32,0% респондентів депресія визначена на високому рівні. Також виявлено, що найчіткіше вона простежується у дівчат віком 15–16 років та у юнаків віком 16–17 років. Її виникнення тісно пов'язане з такими індивідуальними особливостями, як: емоційна лабільність, демонстративність, екзальтованість (у

дівчат), дратівливість, реактивна агресивність, відкритість та схильність до суїцидальної поведінки (у юнаків).

Всі результати дослідження оформлені в вигляді таблиць та рисунків. Для обробки отриманих даних в ході емпіричного дослідження були використані такі методи математичної статистики, як кореляційний аналіз (Pearson).

Загальний висновок рецензента. Оформлення магістерської дисертації відповідає встановленим університетом вимогам. В роботі проведено критичний аналіз сучасних досліджень, публікацій та підходів (76 джерел). Позитивною рисою роботи є повнота представленості результатів дослідження та їх оформлення у вигляді таблиць та рисунків. Автором розкрито, що при депресивних станах у підлітків страждають практично всі сфери особистості, зокрема, емоційна, інтелектуальна, мотиваційна та вольова, це проявляється як суб'єктивно (у скаргах), так і об'єктивно (у змінах поведінки). Стійке зниження настрою впливає на втрату інтересу до всього, що раніше подобалося та приносило задоволення.

Тему магістерської дисертації розкрито повністю, завдання дослідження вирішено, мета досягнута. Рецензована робота пройшла перевірку на плагіат, в результаті якої встановлено, що виявлені у магістерської дисертації запозичення є сумнівними та не мають ознак плагіату, тому робота визнається самостійною і допускається до захисту.

Робота Євтушек В.В. повністю відповідає вимогам о положенні Вищої школи щодо магістерських дисертаційта заслуговує **позитивну оцінку**.

Рецензент:

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ДЕРЖАВНОЇ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ

Направляється магістрантка *Євтушек В.В.* до захисту кваліфікаційної роботи за напрямом підготовки – магістр, спеціальністю – С4 Психологія на тему: «*Особливості прояву депресії у старшому підлітковому віці*»
Магістерська робота і рецензія додаються.

Директору інституту _____ Вдовіченко О.В.

Євтушек В.В. за період навчання в інституті з 2025 року до 2026 року повністю виконала навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно _____%, добре _____%, задовільно _____%;
шкалою ECTS: А _____%; В _____%; С _____%; D _____%; E _____%.

Секретар інституту _____

Висновок керівника кваліфікаційної (магістерської) роботи

Магістрантка провела узагальнення значної кількості наукової літератури з вивчаємої проблеми. Проявила добрі науково – організаторські здібності при організації емпіричного дослідження. Оволоділа досить складними психологічними методами, що використовувала у своєму дослідження. Кваліфіковано узагальнила отримані результати, що дозволили вивчити механізми виникнення депресії у старших підлітків. В цілому здобувачка підготувала самостійно роботу, що є завершеним дослідженням і відповідає вимогам о положенні Вищої школи щодо магістерських дисертацій і заслуговує позитивну оцінку.

Керівник роботи _____ Савенкова І.І.

“ _____ ” _____ 2026 року

Висновок кафедри про кваліфікаційної (магістерської) роботи

Магістерська робота розглянута. Магістрантка *Євтушек В.В.* допускається до захисту даної роботи в Державній екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____ Савенкова І.І.
(підпис)

“ _____ ” _____ 2026 року

АНОТАЦІЯ

Власова С. Б. Професійна діяльність жінок як фактор ризику сімейного благополуччя. Рукопис.

Масштабні зміни в сучасному світі призводять до зламу стереотипів і трансформації в різних сферах життя нашого суспільства, що сприяє появі серйозних проблем в шлюбно-сімейних відносинах. Багато сучасних дівчат і молодих жінок мають спотворені уявлення про сімейні цінності, у зв'язку з нав'язуванням їм образу «вільної жінки», яка повинна жити для себе і займатися професійною кар'єрою. Дійсно, багато хто з них вважають за краще займатися професійною діяльністю, щоб жити в повному матеріальному достатку, а створення повноцінної сім'ї відкладається на більш пізній період, оскільки впевнені, що сім'я та успішність у професійній діяльності несумісні. Навіть у багатьох жінок, які перебували у шлюбі, інтереси не обмежуються турботами про родинне вогнище, де вони з повною віддачею повинні виконувати роль люблячої дружини, турботливої матері та доброї господині, а більше орієнтовані на соціальну активність у виробничій сфері, в якій можна отримати матеріальну винагороду за свої зусилля.

У роботі висвітлено сучасні підходи до розуміння сутності поняття «благополуччя», специфіку його вивчення у різних наукових напрямках. На основі теоретичного аналізу систематизовано його типи та визначено детермінанти ефективного його здійснення. Розкрито, що сімейне благополуччя характеризує задоволення основних потреб і взаємодію кожного члена сім'ї, які забезпечують її стабільність і адаптивність до постійно змінюваних умов. Сімейне благополуччя залежить від багатьох чинників і один з основних це професійна зайнятість жінки. У зв'язку з цим часто в сім'ї зароджуються почуття неприязні та ворожості, що призводить членів сім'ї до сімейних конфліктів, відповідно, відчуженості та роз'єднаності.

Виходячи з актуальності проблеми, ми поставили перед собою мету – проаналізувати доступну наукову літературу з проблеми дослідження та вивчити характер взаємозв'язку професійної діяльності жінки та сімейного благополуччя.

Для рішення поставлених завдань застосований комплексний підхід, що складається з об'єднання теоретичного аналізу наукових джерел і емпіричного дослідження. Використовувалися наступні методи: спостереження, анкетування, стандартизовані питальники, бесіди, експертні оцінки. Аналіз отриманих результатів здійснювався комплексом сучасних методів математичної статистики (Pearson).

Для більш цілісного та адекватного дослідження впливу професійної діяльності жінок на благополуччя сім'ї, нами розроблено комплекс методів. Так, для вивчення рівня сімейної тривоги, згуртованості та адаптації, емоційного балансу використовувалися методики Е. Г. Ейдемільера, Д. Деліса. Задоволеність шлюбом вивчалася методикою, запропонованою В. Століним, Т. Романовою та Г. Бутенко. Соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребової сфері діагностувалися методикою О.Ф. Потьомкіною.

Також нами була спеціально розроблена анкета на виявлення схильності жінок до професійної діяльності.

Результати емпіричного дослідження показали, що 16,0% жінок мають установку на професійну кар'єру, 54,0% жінок орієнтовані на сім'ю та 30,0% жінок поєднують професійну кар'єру та сімейний побут.

Кожна підгрупа жінок відрізняється своїми особистісними проявами. Так, жінки, які орієнтовані на досягнення професійної кар'єри, мають установки на результат, егоїзм, волю, владу та гроші, вони відчують сімейну тривогу та напруженість, сімейна згуртованість характеризується роз'єднаним та розділеним типами, а сімейна адаптація – ригідним та хаотичним типами, що призводить до емоційного дисбалансу з партнером, відповідно, незадоволеністю шлюбом. Водночас, жінки, які більше уваги приділяють своїй родині, характеризуються орієнтацією на процес та альтруїзм, більшість з них задоволені своїм шлюбом, що пов'язано з високим рівнем емоційного балансу та відсутністю сімейної тривоги, у них простежується демократичний тип відносин, сімейні ролі та правила стабільні. Своєю чергою, жінки, які поєднують професійну кар'єру та сімейний побут більш схильні до установки на процес, результат, працю, волю та гроші. Не всі з них задоволені своїми стосунками з чоловіком, половина з них оцінюють свій шлюб як перехідний, що підтверджується присутністю емоційного дисбалансу, сімейної провини та сімейної тривожності, взаємини в сім'ї можна віднести до пов'язаного, зчепленого, структурованого та хаотичного типів.

Ключові слова: благо, щастя, сімейне благополуччя, психологічний клімат родини, шлюбно-сімейні взаємини, професійна діяльність, професійна кар'єра, емоційне вигорання.

Список публікацій

Статті у наукових фахових виданнях України:

- Денисенко А. О., Власова С. Б. Вплив професійної діяльності жінок на сімейне благополуччя. *Науковий журнал з соціології та психології «Габітус»*, 2021. Випуск 28. С. 147–151.

Додаток Б.4. Перелік умовних позначень

№ з/п	Умовні позначення	Назва показників
Розроблена анкета «Професійна кар'єра чи сім'я»		
1	ПС	Шкала професійної самореалізації
2	ШСВ	Шкала шлюбно-сімейних взаємин
Методика «Соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребової сфері» (Потьомкіна О.Ф.)		
3	УП	Шкала установка на процес
4	УР	Шкала установка на результат
5	УА	Шкала установка на альтруїзм
6	УЕ	Шкала установка на егоїзм
7	УПр	Шкала установка на працю
8	УВ	Шкала установка на волю
9	УВл	Шкала установка на владу
10	УГ	Шкала установка на гроші
Методика «Задоволеність шлюбом» (Столін В., Романова Т., Бутенко Г.)		
11	ЗШ	Шкала задоволеність шлюбом
12	ПШ	Шкала перехідний шлюб
13	НШ	Шкала незадоволеність шлюбом
Методика «Виявлення емоційного дисбалансу в емоційних стосунках пари» (Делінс Д.)		
14	Еб	Шкала емоційний баланс
15	СЕб	Шкала середній рівень емоційного балансу
16	Ед	Шкала емоційний дисбаланс
Методика «Аналіз сімейної тривоги» (Ейдемільер Е.Г.)		
17	СП	Шкала сімейна провина члена сім'ї
18	СТ	Шкала сімейна тривожність члена сім'ї
19	СН	Шкала сімейна напруженість члена сім'ї
20	Зрст	Шкала загальний рівень сімейної тривоги
Методика «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (Олсоном Д.Х, Портнером Дж. і Лаві І., адаптована Є.Г. Ейдемільером)		
21	ЗРт	Згуртованість: Шкала роз'єднаний тип
22	ЗРозт	Шкала розділений тип
23	ЗПт	Шкала пов'язаний тип
24	ЗЗт	Шкала зчеплений тип
25	АРт	Адаптація: Шкала ригідний тип
26	АСт	Шкала структурований тип
27	АГт	Шкала гнучкий тип
28	АХт	Шкала хаотичний тип

Директору навчально-наукового інституту
психології та суспільних наук
ДЗ «Піденноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»
доктору психологічних наук, професору
Оксані ВДОВІЧЕНКО
здобувача групи, курсу
Ім'я, Прізвище

ЗАЯВА

Прошу закріпити за мною тему кваліфікаційної (магістерської) роботи на
тему: (повна назва)

Науковий керівник (прізвище, посада, науковий ступень, вчене звання)

Дата

підпис здобувача

Науковий керівник «згоден»

підпис

Дата

Завідувачу кафедри
клінічної психології та
психічного здоров'я
доктору психологічних наук,
професору
Ірина САВЕНКОВА

ЗАЯВА

щодо самостійності виконання текстової роботи

Я, (прізвище), здобувач вищої освіти (курс, група), навчально-наукового інституту психології та суспільних наук заявляю: моя письмова робота на тему: (назва теми) виконана самостійно і в ній не міститься елементів плагіату.

З нормами «Положення про академічну доброчесність учасників освітнього процесу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», «Порядок виявлення та встановлення фактів недоброчесності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Інструкції щодо процедури технічної перевірки наявності текстових запозичень (академічного плагіату) та методичними рекомендаціями щодо написання робіт здобувачів вищої освіти кафедри згідно з яким виявлення плагіату є підставою для відмови в допуску роботи до захисту та застосування заходів дисциплінарної та академічної відповідальності, ознайомлений (а).

Про використання Системи виявлення текстових збігів /подібності /схожості в роботах здобувачів вищої освіти оповіщений (а) та надаю свою згоду на обробку та збереження моєї роботи в базі даних Системи. Робота для перевірки Університетом Ушинського надається в друкованому та електронному варіантах. Електронні версії моєї роботи збігаються (ідентичні) з друкованою.

Дата

Підпис

ВИСНОВОК

щодо можливості проведення попереднього захисту роботи (назва) здобувач вищої освіти (прізвище)

Підтверджуємо ознайомлення зі Звітом Подібності інтернет-системи Strikeplagiarism.com щодо перевірки магістерської роботи. Після аналізу Звіту Подібності та тексту роботи зроблено такий висновок:

- Запозичення, виявлені в роботі, є правомірними, робота є низько оригінальною та може бути допущеною до попереднього захисту.

- Виявлені запозичення свідчать про наявність великої кількості неправомірних запозичень. Робота не допускається до захисту.

Завідувач кафедри _____ Савенкова І.І.
підпис прізвище та ініціали

Науковий керівник _____
Підпис прізвище та ініціали

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ
СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: один автор	<ul style="list-style-type: none"> • Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. • Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. • Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. • Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. • Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с. • Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с. • Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. • Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
Два автори	<ul style="list-style-type: none"> • Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. • Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. • Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. • Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с. • Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. • Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.

<p>Три автори</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с. • Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с. • Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с. • Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.
<p>Чотири і більше авторів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с. • Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. • Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с. • Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с. • Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.
<p>Автор(и) та редактор(и)/упорядники</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. • Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с. • Дахно І. І., Алієва-Барановська В.М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.
<p>Без автора</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. • Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с. • Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. • Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. • Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу

	<p>України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с. • Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с. • Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с. • Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с. • Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с. <p>Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.</p>
<p>Багатотомні видання</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. • Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с. • Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с. • Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с. <p>Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.</p>
<p>Автореферати дисертацій</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. • Гнатенко Н. Г. Группы интересов у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.

	<ul style="list-style-type: none"> • Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.
Дисертації	<ul style="list-style-type: none"> • Авдеева О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. • Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с. 3. Вінченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
Законодавчі та нормативні документи	<ul style="list-style-type: none"> • Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. • Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. • Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. • Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017). • Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 4. С. 530–543. • Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10. • Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 20. С. 136–141. 8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.
Архівні документи	<ul style="list-style-type: none"> • Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації

	<p>Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3. 3. Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.
Патенти	<p>1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПКБ С09К11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
Препринти	<ul style="list-style-type: none"> • Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Проточність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. <i>Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України</i>, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1). • Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. <i>Харьков : ННЦ ХФТИ</i>, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).
Стандарти	<ul style="list-style-type: none"> • ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). • ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. • ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
Каталоги	<ul style="list-style-type: none"> • Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. • Історико-правова спадщина України : кат. вист. /

	<p>Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Землянщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
Бібліографічні покажчики	<ul style="list-style-type: none"> • Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с. • Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10). • Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування). • Лисодєд О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856-2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).
Частина видання: книги	<ul style="list-style-type: none"> • Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров. <i>Михайло Баймуратов: право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. • Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212. • Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197. Алексєєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
Частина	<ul style="list-style-type: none"> • Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ

<p>видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<p>століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137. • Кононенко Н. Методологія толерантності в системі суспільних відносин. <i>Формування толерантного свідомості в суспільстві</i> : матеріали VII міжнарод. антитерорист. форуму (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Київ, 2011. С. 145–150. • Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53. • Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.
<p>Частина видання: довідкового видання</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673. • Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55. • Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
<p>Частина видання: продовжуваного видання</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. • Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159. • Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А.

	<p>Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.
Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)	<ul style="list-style-type: none"> • Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92. • Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79. • Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. • Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20-26 жовт. (№ 42). С. 14–15. • Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.
Електронні ресурси	
Книги	<p>Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11.2017).</p>
Законодавчі документи	<p>Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017).</p> <p>Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2017).</p>
Періодичні видання	<p>Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i>. 2013. № 10. URL: http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017).</p> <p>Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i>. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL:</p>

	<p>http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017).</p> <p>Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.
Сторінки з веб-сайтів	<p>Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL:</p> <ul style="list-style-type: none"> • http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).